

בינ"ו עמ"י עש"ו

קונטרס

מגיד דבריו ליעקב

רביעאה

שיחות מוסר חיזוק והתעוררות

בענייני עבודת ה'

ומהם שיחות

על סדר פרשיות השבוע

נסדר ונערך משיחות מוסר

שנאמרו במקחלות על ידי

הגאון הגדול

רבי יעקב חיים סופר שליט"א

ראש ישיבת 'כף החיים'

בצירוף חידו"ת על הפרשה ועוד

פרשת כי תצא

ירושלים עיה"ק תובכ"א

תשפ"ב לפ"ק

הלימוד והחיזוק בחוברת
זו מוקדש להצלחה
ברוחניות ובגשמיות
למסייעים בהוצאה לאור

שיחות מוסר אלו הנדפסות בקונטרסי "מגיד דבריו
ליעקב" נסדרו ונערכו מתוך קלטות של שיחות רבינו
שליט"א.

ואם יימצא שגגה וטעות, איתנו תלין משוגתינו.
ובקשתנו שטוחה לפני המעינים הי"ו כי כל שגגה וטעות
יתלו בחסרון דעת העורך, ואנא יודיעני על הטעות.

בתחילת החוברת נדפסת שיחתו של רבינו שליט"א
בחלק השני של החוברת נדפסו חידו"ת על פרשת שבוע,
מחידושיו של רבינו שליט"א על התורה, וחלקם הגדול
רואים לראשונה מכת"י בחוברת זו.

בחלק השלישי של החוברת מצורף חידושים שונים
המלוקטים מקונטרס מערכותיו של רבינו שליט"א
בעניינים שונים.

בחלק הרביעי של החוברת מצורף מחידו"ת רבינו
שליט"א בסוגיות הנלמדות בדף היומי, או שאר חידו"ת
כפי אשר יכיל הגליון

ניתן להצטרף לרשימת התפוצה לקבלת
הגליונות בדוא"ל:
8542164@gmeil.com

ניתן להשיג את החוברות מידי שבוע מתחילתו בנקודות
המכירה וההפצה של י. בלוי בבתי הכנסת

©

כל הזכויות שמורות

אין לצלם להעתיק לשכפל וכל כיו"ב,
בלא רשות מפורשת בכתב מהמחבר

הערות והארות תיקונים יתקבלו בשמחה,
ובעז"ה יתוקנו במהדורה הבאה

להערות והארות

ניתן לפנות בשעות בין הסדרים
לפלאפון מספר 0548-542-164

פרשת כי תצא

מפתח העניינים

ראיית אדם גדול יש בה סגולה להתעלות בתורה / ההתבוננות במסירת נפשו של דוד על התורה מביאה את האדם לעסק התורה / פחדו של דוד המלך ממשפט ה' יתברך / העצה ליום הדין - להיות אדם כללי / המוחטיא לאדם קשה לו מן ההורגו / טעם למה החמירה התורה כל כך בעונש המסית / שכרו העצום של מי שמנסה לקרב אחרים לדרך ה' / משלו הנפלא של מהר"ם אלשיך זצ"ל / התורה מטהרת ומקדשת את האדם / השעה צריכה לכל אחד שיושב ועמל בתורה / כל הקדוש מחבירו חרב מחבירו

מפתח חידושי תורה

- א. בענין מצות שילוח הקן מקרבת ביאת מלך המשיח ..... כא
א. בענין מצות שילוח הקן מקרבת ביאת מלך המשיח ..... כב
ג. בענין לא תחרוש בשור וחמור יחדיו ..... כד

מפתח מערכות

- הפטרה - ברכות ההפטרה ..... כט
הפטרה ..... לא
הרהור ..... לד
השאלה ..... לז

מפתח חידושי סוגיות

- מ. בענין רבי עקיבא צנוע ומעלי ..... מ

הלימוד בחוברת זו מוקדש לעילוי נשמות

מסעודה בת חסיבה	אליהו מאיר בן סימי	יפה בת עליה
שמועון בן עליה	יוסף בן אסתר	פיבי בת חסיבה
מסעוד בן אסתר	סימי בת חנה	מרגלית בת סימי
יצחק שלום בן צ'לחה חנה	שולמית בת כחילה רחל	יעקב בן עליה
תנצב"ה		

הלימוד בחוברת זו מוקדש לרפואת
מרדכי בן מורווריד אסנת
מיכל בת אסתר
אל נא רפא נא להם

ראיית אדם גדול יש בה סגולה להתעלות בתורה

בעזרת ה' יתברך נראה לדבר בעיני הפרשה ועיני הזמן.

אנחנו נמצאים עכשיו בחודש אלול, ואסור לנו להסיח דעת ממעלת הימים האלו. ידועים דברי הרמב"ן (באגרת ששלח לבנו) כי כל הקדוש מחבירו חרב מחבירו. החודש הזה מקודש ביותר ואפשר ליכות בו הרבה, ולכן יש כנגד זה הרבה מפריעים והרבה מעכבים. הרבה טרדות באים פתאום לאדם ומפריעים לו להתכונן למשפט המתקרב ובא בראש השנה, וצריכים אנחנו להתחזק כנגדם ולהתגבר עליהם.

עיקר העבודה בחודש אלול היא למצוא חן וחסד טוב לפני בורא עולם, כדי לעבור את יום ראש השנה בשלום. ראש השנה הוא יום דין, יום המשפט, יום שצריך להתירא מפניו. וכך אומרת הגמרא (ראש השנה כו:): ש'כל כמה דכיף איניש דעתיה טפי מעלי', על אדם לבוא ביום הזה בתחושה של כפיפה ומורא, ולכן לוקחים שופר כפוף, לרמוז אל הדבר הזה. וזה מגמתנו בחודש אלול, להתכונן למשפט בראש השנה כדי שנצא בו זכאים בדין ונעבור אותו בשלום.

מספרים שאחד שאל פעם את רבי ישראל מסלנט זצ"ל, 'כבוד הרב, מה זה הענין שכולם מדברים כל הזמן על חודש אלול שצריכים לפחד ולהתיירא בו. וכי אלול הוא דוב?! וכי הוא איזו חיה רעה שצריכים לפחד ממנו?! ענה לו רבי ישראל, 'דע לך שאלול יותר קשה מדב'...

מה פירוש הדבר?!

במדרש כתוב (ויקרא רבה כ, א), כי כל הרואה את דוד נזכר [שב] לתלמודו. בפשוטו הוא ענין סגולי, כי אדם שרואה תואר פני אדם גדול שבגדולים ומביט בזיו פניו הקדושות של צדיק ותלמיד חכם מופלג, זה עצמו סגולה להתעלות בתורה ויראה. וכך מצאנו בגמרא בעירובין (ג:): שאמר רבי, **האי דמהדנא מחבראי**, זה שאני עדיף ומעולה בתורה יותר משאר החברים שלי, הוא משום דחזיתיה לרבי מאיר, אני זכיתי לראות את רבי מאיר, שהיה בדור שלפני, ובגלל זה, אומר רבי בענווה המרובה שלו - התעליתי והצלחתי, וכמו שאמרו בגמרא (גיטין נט). שלא מצאנו תורה וגדולה במקום אחד מזמן משה רבינו ועד רבינו הקדוש. ומוסיף רבי, באמת לא ראיתי את פניו של רבי מאיר אלא רק ראיתי את אחוריו, מצד העורף, ואילו הייתי זוכה לראותו מצד פנים, הייתי מעולה הרבה יותר. [ובירושלמי במסכת ביצה (פ"ה ה"ב) כתוב בנוסח שונה, שרבי יוחנן וריש לקיש אמרו שלא זכו הם לתורה אלא בגלל שראו אצבעותיו של רבי ע"ש]

מבואר, שאדם שרואה אדם גדול, הראייה הזו היא סגולה גדולה להצלחה ולעליה בתורה

ויראת שמים טהורה. ואמנם צריכים לזכור ולהזכיר, שזה רק אם הוא גם לומד ושוקד תורה, אבל אם יבוא אחד ויעמוד ליד אחד מגדולי ישראל, גם אם יעמוד לידו ימים ולילות ויסתכל עליו כל הזמן, לא יצמח בתורה. הסברא אומרת שזה יועיל לו רק כסגולה לנקע בעינים... וכמובן לא דברו רבותינו אלא במי שיושב ועמל בתורה, שבהצטרפות זה שרואה פני אדם גדול, 'חכמת אדם תאיר פניו' (קהלת ה, א), אהני ליה להתעלות בתורה.

זה פשט דברי המדרש, כפי שמפרשים המפרשים, שמי שרואה את דוד המלך שב לתלמודו. כי מי שראה את פניו הטהורות של דוד מלך ישראל חי וקיים, מיד נכנס בו חשק לעסק התורה ולעמל התורה, ומיד היה הולך ועוסק בתורה.

ההתבוננות במסירת נפשו של דוד על התורה מביאה את האדם לעסק התורה

אמנם כמדומני שאפשר לפרש את דברי המדרש האלו בסגנון נוסף. 'הרואה את דוד שב לתלמודו' אין הכוונה רק לראיית פניו המאירות והסתכלות העיניים בפניו הטהורות והקדושות, אלא 'הרואה את דוד' היינו גם בראיית הלב וההתבוננות בהנהגתו של דוד המלך, וכמו שמצאנו שאמר הפסוק 'ולבי ראה הרבה חכמה ודעת' (קהלת א, טז), כי גם הלב יש לו ראייה משלו. ומי שמתבונן בדוד המלך, זה עצמו מכריח אותו לעסוק בתורה.

מדוע?! כי דוד המלך, כמו שכתוב בספר תהלים, כל ימיו היו ימי צער וימי תלאות. כך היה מאז שנולד, וכמו שהוא מעיד על עצמו ואומר (תהלים סט, ט) 'מוזר הייתי לאחי ונכרי לבני אמי', ודרשו רבותינו שגם בתוך ביתו אצל אביו ישי ואחיו - סבל דוד (כמובא במדרש הביאו הרב חיד"א ז"ל בספר יוסף תהלות שם). גם אחר כך, אחרי שזכה להתחתן עם בתו של שאול המלך ע"ה ונעשה לחתנו, גם כן לא הגיע אל המנוחה ואל הנחלה ועבר צרות ורדיפות, סכנות והלשנות. אחרי ששאול המלך ע"ה נהרג זכה ונעשה מלך בחברון שבע שנים (שמואל ב' ב, יא). למה בחברון?! כי עדיין לא היה שלום והיו מלחמות בין בית שאול לבית דוד, ולא הסכימו לקבלו מלך על כל ישראל. רק אחר כך זכה והתקבל על כולם, אבל גם אז 'לא שלוותי ולא שקטתי ולא נחתי ויבוא רוגז' כמאמר איוב (ג, כו), ובאו עליו צרות פרטיות בתוך הבית, אם זה בסיפור של אמנון ותמר, ואם זה בסיפור אדוניה, ואחר כך גם קם עליו אבשלום בנו.

נצרך לכך גם את כל עול הציבור הנורא המוטל על דוד, עול שאין כדוגמתו. מצאנו בגמרא שאומרת (סנהדרין יז.) שבשעה שראה יהושע את אלדד ומידד מתנבאים למחנה אמר למשה רבינו 'אדוני משה כלאם', 'כלאם' היינו, תמנע מהם את הנבואה. ולכאורה, איך אפשר למנוע מהם את הנבואה?! אדם שיש בו את כל התנאים המביאים לנבואה, ממילא הוא נביא, ואיך יוכל משה למנוע מהם להתנבא?! אלא, שכך אמר יהושע למשה, הטל עליהם צרכי ציבור והן כלים מאלהים. צרכי הציבור יקחו מהם את כח הנבואה. מדוע?! מפרשים התוספות

(שם), כי אחד מתנאי הנבואה הוא להיות שמח, וכמו שאמרו רבותינו ש'אין הנבואה שורה אלא מתוך שמחה', ומי שמוטלים עליו צרכי הציבור ולפתחו מובאים כל הבעיות של כולם, לא יכול להיות שיהיה שמח.

עול הציבור הוא עול נורא. ודוד המלך היה מוטל עליו עול הציבור, וכמו שמכנה הרמב"ם (הלכות מלכים פ"ג ה"ו) את מלך ישראל שהוא 'לבם של ישראל', ואין לו מנוחה לרגע. בכל יום באים לדוד ואומרים לו 'עמך ישראל זקוקין לפרנסה', כמו שמספרת הגמרא (ברכות ג:). הוא אומר להם 'אין הקומץ משביע את הארי', ובפשטות הכוונה היא שאין מעט יכול להשביע את האריה, אבל יש שמפרשים (רש"י על עין יעקב שם, שו"ת רשב"ש סימן תקפ"ז) ש'קומץ' הוא מלשון 'קמצא' – חגב. תאר לעצמך שיביאו לאריה לארוחת צהרים חגב. זה ישביע אותו?! הוא יאכל את החגב וגם את מי שהביא לו את החגב... כי אין הקומץ משביע את הארי. כששומע את זה דוד אומר להם, 'צאו ופשטו ידיכם בגדוד', וכך הם הולכים ועושים מלחמות כאן ושם, ודוד המלך לא שלח אותם להלחם כשהוא נשאר לשבת בביתו, אלא היה יוצא עמהם למלחמה בראש החזית, עד שמנעו אותו כלל ישראל ואמרו לו שיש בזה סכנה שמא יכבה נר ישראל, וכמו שכתוב בספר שמואל (שמואל ב' כא, יז).

אלו הם טרדות עצומות, ובין לבין יש גם את המלחמות עם הפלשתים, עם אדום ועם ארם צובא כמו שכתוב בנביאים, ובכל המלחמות הללו היה דוד יוצא בראש המלחמה. ועם כל הטרדות העצומות וכל הבעיות וכל התלאות שעוברות על דוד, אומר דוד המלך 'מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחת' (תהלים קיט, צי). כשאנחנו שרים את זה ואומרים 'מה אהבתי תורתך, כל היום היא שיחת' אולי צריכים לשים לנו בסוף המשפט סימן שאלה. 'כל היום היא שיחת'?! באמת ובתמים?!... אבל דוד המלך קיים את זה להלכה ולמעשה, ולא פסיק פומיה מגרסא, וכמו שמעידה עליו הגמרא (שבת ל:).

אנחנו לא יכולים להבין דבר כזה, איך יתכן שאדם מוקף כל העת עם טרדות ציבוריות וטרדות פרטיות, ועם כל זה כל הזמן שלו משועבד לתורה. ומי שמתבונן רואה במזמור קי"ט המיוסד על שבחי התורה^א, כמה ניכרת בו אהבתו העצומה של דוד המלך

א. ושמעתי מרבותי שכתוב בספר ארחות חיים (הלכות תלמוד תורה סוף אות כ"ד דף ס"ה רע"א) שמי שרגיל במזמור הזה זה מועיל שיפתח לבו בתורה.

וסיפר לי חכם אחד שראה את הענין הזה בחוש. הוא סיפר שהיה תלמוד תורה באיזה מקום שהיו רגילים התלמידים שם לומר פעם בשבוע את המזמור הזה, ומשום מה התרשלו והפסיקו לומר אותו, ומאז, סיפר אותו חכם, ראיתי שינוי מהותי. כל זמן שהיו רגילים במזמור הזה היה לבם פתוח לחכמה, אבל מאז שפסקו לומר את המזמור הזה נחלשו בתלמודם.

לתורה הקדושה. ואמרו בגמרא (ברכות ג:) ששינתו של דוד המלך היתה כשינת הסוס, ובחצות הלילה היה עומד משינתו הקלה הזו, ומתגבר כארי לעסוק בתורה, בשירות ותשבחות. ואימתי עשה כן?! בכל לילה ולילה, גם בזמנים שעבר את אותם התלאות הקשות, השונות והמשונות.

זה שאמרו במדרש 'כל הרואה דוד שב לתלמודו'. מי שמתבונן בדוד המלך עושה קל וחומר בעצמו ואומר, הנה לנו דוד המלך שהיה מוקף בבעיות ומוקף בטרדות, ולמרות זאת אין רגע אחד פנוי שהוא לא ניצל לתורה, כי 'כל היום היא שיחתי', ו'כל' לרבות הלילות (עיין ברכות י"ב ב', וספרי דברים פרק י"ז), ואם כן על אחת כמה וכמה שאני מחוייב גם כן בתורה.

פחדו של דוד המלך ממשפט ה' יתברך

זהו דוד המלך, ואין לנו פה לתאר אפילו כטיפה מן הים ממעלתו של דוד המלך ומזכויותיו הנשגבות. נוסף על כך, מצאנו שדוד המלך היה אמיץ וגבור חיל, והראיה, שבשעה שאמר שאול לדוד איך אתה חושב לצאת להלחם עם גלית, והלא גלית הוא איש מלומד במלחמה מנעוריו, וכבר מרגע שיצא לאויר העולם לימדו ואילפו אותו הפלשתיים לחיות חיה דורסת היוצאת בראש הגדוד, ואתה בסך הכל נער! סיפר לו דוד המלך (שמואל א' יז, לו), תראה, אני רועה הייתי, ויום אחד כשהייתי במרעה, אני רואה שהארי והדוב מתקרבים. וצריכים אנחנו לא להסתפק בקריאת הפסוקים באופן יבש בלי להתפעל, אלא עלינו לחיות ולתאר לעצמנו את הדברים. נתאר לעצמנו איך אנחנו נמצאים במרעה, ולפתע מתקרב אריה. אנחנו מבינים בשביל מה האריה מתקרב. הוא לא מגיע כדי לעשות היכרות נעימה ולומר שלום, אלא הוא בא להשביע את רעבונו. והוא לא מתקרב לבדו, אלא מצטרף אליו גם דוב. דוב גדול, גבהו שנים וחצי מטרים, וצפרניו ארוכות חמש עשרה סנטימטרים... הלא אם הדוב רק יחייך אלינו, כבר נתעלף שלוש פעמים...

וגם הם לא לבד. האריה מגיע עם שני גוריו, וגם הדוב מגיע עם שני ילדיו. בקיצור, גן חיות שלם מתקרב ובא... אם אחד היה עומד במרעה והיה רואה כזה דבר, מה היה עושה?! - פיקוח נפש דוחה את כל התורה כולה. מוטב שיקחו ויאכלו את העדר, ובלבד שהנפש תהיה לשלל. אם עדיין נותרה ברועה טיפה של כח ואומץ, הוא תופס את רגליו ובורח משם כל עוד רוחו בו. במקרה הגרוע יותר, האדם עומד קפוא על עומדו בלי יכולת לברוח, ונשאר שם עד ועד בכלל...

ומה עשה דוד?! לא נע ולא זע. וכשהתקרב האריה ונטל שם מן העדר, כך מספר דוד לשאול, רצתי אחר האריה ואחזתי בזקנו, ואמרתי לו, מה זה?! וכי קנית את הכבשה בראיה בעלמא?! בקניני גזילה?!... אין דבר כזה. לקחתי ממנו את הכבשה. האריה כעס והתחיל קרב ביניהם, ואז, מספר דוד, 'הכיתיו והמיתיו'. וזו היא גבורה שלא מעלמא הדין,

וכי אדם אנושי יכול להתקוטט עם אריה ועם דוב?! כל אחד אחר היה בורח. אבל זה מה שעשה דוד.

נמצא, שדוד המלך גם מוקף בזכויות עד אין מספר, כשגם עם כל התלאות וכל היסורים הוא נמצא כל כולו בתורה הקדושה, וגם גבור שאין כדוגמתו. ואף על פי כן, אמר רבי ישראל לאותו אחד, מה אומר דוד המלך בתהלים (קט, קכ)? 'סמר מפחדך בשרי וממשפטיך יראתי'. אמנם יש לי זכויות עצומות, ואמנם אני גבור ויכול להתמודד עם אריה ועם דוב, אבל כשאלול מגיע וראש השנה מתקרב, 'סמר מפחדך בשרי'. ומבקש דוד המלך (תהלים קמג, ב) 'אל תבוא במשפט את עבדך כי לא יצדק לפניך כל חי'.

אמר רבי ישראל לאותו אחד, שאלת אם אלול הוא כמו דוב?! הנה לך התשובה. אלול הרבה יותר גרוע מדוב, כמו שאתה רואה את דוד המלך שיכל לארי ולדוב, אבל מן המשפט הוא פוחד ומתיירא.

העצה ליום הדין - להיות אדם כללי

אם כן, בוודאי שעלינו לנצל את שלשת השבועות שנותרו עד ראש השנה, כדי להתכונן למשפט. מה נעשה?! איך נמצא חן וחסד בעיני ה' יתברך?!

יש סגולה אחת שכדאי לנו לאמץ, וכל בעלי המוסר אמרו שמי שיזכה לסגולה הזו, יוכל לעבור באמצעותה את ראש השנה בשלום. מהי הסגולה?! - להיות אדם כללי, אדם השייך ומחובר לכלל.

הגמרא במסכת עירובין (כט:) מספרת סיפור פלא. מעשה ברבי חנינא והמהרש"א בחידושי אגדות שם כותב שזהו רבי חנינא בן דוסא המפורסם בנפלאותיו, שפעם אחת אכל בצל וארס שבו, כמו שיש פטריות הראויות למאכל ופטריות רעילות, כך יש גם סוגי בצלים ארסיים ורעילים, ורבי חנינא אכל בצל כזה. והנה, מאחר והקב"ה חקק בטבע שהרעל ממית, הסברא אומרת שמי שאוכל רעל, התקנה שלו היא רק חברא קדישא ותכריכים... ובאמת כך היה צריך להיות ורבי חנינא חלה ונטה למות, אבל משמים פסקו את דינו לחיים ואמרו שהוא צריך להשאיר בעולם הזה, וחיה בדרך נס. מדוע?! מפני שהשעה צריכה לו.

כאן כתוב יסוד נורא. גם אחד ששורת הדין נותנת שהוא מצד עצמו צריך להסתלק מן העולם, מכל מקום אם צריכים אותו כאן אחרים בזה העולם, משאירים אותו פה. ובעלי המוסר אמרו משל לזה, באחד חכם מופלג שעבר על חוקי המלכות ופסקו את דינו למיתה, והנה בהיותו עומד על עמוד התליה שמע המלך שהולכים להוציא אותו להורג. אמר המלך, 'איך זה שתתלו אותו, והלא אני זקוק לו, לחכמתו ולעצותיו?!' ומיד הורידו אותו מעמוד

התליה. כך גם אדם שמצד עצמו עשה מזה שעשה וראוי לעונש, מכל מקום אם הוא נזקק בשביל אחרים, משאירים אותו בשביל אותם אחרים.

וזו היא העצה היעוצה לנו, שכל אחד ואחד יתהפך להיות אדם כללי, כזה שהכלל צריך לו, ואז נעבור בשלום את הדין.

איך זוכים לזה? איך נעשים 'אדם כללי'?

המחטיא לאדם קשה לו מן החורגו

בפרשת השבוע כתוב, **לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה'** גם דור עשירי **לא יבוא להם בקהל ה' עד עולם** (דברים כג, ד). כלומר, זכר מעמון או מואב שירצה לבוא בקהל ה', לא יוכל, ואפילו אם יתגייר לא יוכל לישא בת ישראל אלא יצטרך לקחת מישהי בת מינו או גיורת וממזרת. עד מתי?! – עד עולם. גם אם יעברו דורות רבים, זה שמגיע מעמון או מואב לא יוכל לבוא בקהל ה'.

מדוע?! על מה ולמה הקצף הנורא הזה?! אומר הפסוק, על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים, לעמון ומואב חסרה הנהגה אנושית בבין אדם לחבירו. כשראו שיצאה האומה המעונה הזו ממצרים, אומה שהתענתה במשך מאתים ועשר שנים עינויים עצומים ונוראים באכזריות שפוכה, והמצרים הרגו וטבחו בהם ללא רחם, יצאה עכשיו ממצרים והולכת במדבר, ועמון ומואב לא הלכו לקראתם ולא הביאו להם קצת אכילה ושתייה. והתביעה עליהם גדולה עוד יותר, שהרי לא זרים הם, אלא סוף סוף הם גם קרובי משפחה, ואף על פי כן לא יצאו לקראת ישראל.

שמוא תאמר שהיו עניים ולא היתה להם יכולת לקדם את ישראל בלחם ומים, ואם כן אנוסים היו ו'אונס רחמנא פטריה', אומר הפסוק, **לא ולא. ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור מפתור ארם נהרים לקללך.** היה להם כסף רב וכמו שמצאנו ששכרו את בלעם, ובשביל לשכור את בלעם לא הספיק מאה דולר, אלא 'אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב' (במדבר כב, יח), ובלק הלא השיב לבלעם שיש לנו את הכסף לתת לך אם תרצה, ונמצא אם כן שהיו להם אמצעים והיה להם ממון רב, ואם כן נסתם התירוץ הזה שעניים ואנוסים היו, ולפיכך נתבעו על שלא קידמו את ישראל בלחם ומים ולא היתה להם ההנהגה האנושית בבין אדם לחבירו, ועל כן נענשו שלא יבואו בקהל ה' עד עולם ולא תהיה להם שייכות עם כלל ישראל.

ב. זה עצמו מלמד אותנו כמה חמור המשפט בשמים על עניני בין אדם לחבירו.

הגמרא במסכת ראש השנה (יז.) מביאה סדרה של אנשים שיורדים לגיהנם רח"ל ונידונין שם לדורי דורות, גיהנם כלה והן אינם כלים, ונעשים אפר תחת רגלי הצדיקים. המינין והאפיקורסין, ועוד.

נמצא אם כן שהתביעה על מואב היתה כפולה. הן מצד שלא קידמו את ישראל בלחם ומים, והן מצד שהביאו את בלעם לקלל את ישראל. ושכירתם את בלעם היא גם הוכחה לכך שהיו להם אמצעים, וזה מחזק את הטענה והתביעה על מה שלא קידמו את ישראל בלחם ומים.

זה בעמון ומואב. ובהמשך כתוב, **לא תתעב אדומי כי אחיך הוא. לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו. בנים אשר יולדו להם דור שלישי יבוא להם בקהל ה'.** האדומיים גם לא התנהגו אתנו יפה, ובשעה שרצו ישראל לעבור בארצו יצא עליהם בחרב לאמר 'תסתלקו מפה'. משה רבינו אמר לאדום, אל דאגה, לא נאכל ולא נשתה אלא רק נעבור בארצך, אבל האדומיים לא הסכימו. מה העונש שקבלו?! אומר הקב"ה, צריך להרחיק אותם שלש דורות, אבל אחרי זה יבואו בקהל ה'.

גם המצרים, עם אמנם שציערו אותנו נוראות מה שאין הפה יכול לתאר, הרגו בנו ללא רחם ונפרעו בנו ובבנינו, אף על פי כן מזהירה התורה 'לא תתעב מצרי', תרחיק אותם שלש דורות ותו לא. אחרי שלש דורות תוכל לקבל את המצרי ולהביא אותו בקהל, כמו כל גר. והגמרא אומרת (יבמות עו): שהיה גר מצרי אחד ושמו מנימין, שהיה תלמידו של רבי עקיבא. הרי לך שיכול המצרי הזה להתגייר, לבוא בקהל, וגם להיות תלמידו של רבי עקיבא, יושב ועוסק בתורה עם רבי עקיבא וחבריו קדושי עליון.

בכלל הרשימה הזו יש גם 'פרנס המטיל אימה יתירה על הציבור שלא לשם שמים'. אם פרנס מטיל את אימתו לשם שמים, אין עליו תביעה. כמובן שגם בזה צריך הרבה דעת והתבוננות, אבל סוף סוף הרבה פעמים זה נצרך. אך אחד כזה שמטיל את אימתו על הציבור שלא לשם שמים, הוא בכלל אלו שיורדים לגהינם וכו'.

יש סבורים, שאין להם לחוש שהם בכלל הענין הזה. בשלמא שאולי הם בגדר מינין ואפיקורסין, הם מבינים וחוששים שאולי הם אכן כן בכלל זה, כי הם לא מאמינים מספיק בחי העולמים. אבל לחשוש שהם בכלל פרנס המטיל אימה על הציבור אינם חוששים. מדוע?! כי הם בכלל לא פרנסים המוטלים על הציבור. הם אינם שרים ונכבדים אלא אנשים פשוטים מן השוק, ואינם אחראים על דבר ואינם מתעסקים בצרכי ציבור.

אבל החסיד רבינו יונה ז"ל (שערי תשובה ש"ג אות קס"ו) מלמדנו, לא ולא. עליך לחשוש שמא גם אתה נמצא בכלל הזה, ואף אתה מטיל אימתך על הציבור שלא לשם שמים. ולכאורה, יבוא אחד וישאל, 'איזה ציבור יש לי?!' אומר רבינו יונה, הציבור שלך זה אשתך והמשפחה שלך. בשביל להכלל בגדר הזה שאמרו חז"ל אינך צריך להיות דווקא אחד משבעה טובי העיר וממונה על אלפי יהודים, אלא לכל אחד ואחד יש את הציבור הפרטי שלו, ואם הוא מטיל עליהם אימה יתירה לחינם ושלא לשם שמים, אזי חלילה הוא נופל בגדר הזה.

ולכאורה זהו פלא. המצרים שהתאכזרו לישראל באכזריות שאין כדוגמתה ושפכו את דמם ללא רחם, וכל מחשבתם וכל מגמתם היתה איך להרע לישראל ואיך לדאוג שלא יעלו ממצרים, הקב"ה לא מתייחס אליהם בחומרה רבה כל כך, ואחרי שלש דורות כבר יכולים לבוא בקהל ה'. לעומתם העמונים שבסך הכל לא הביאו לחם ומים ושכרו את בלעם, החמירה בהם התורה שלא יבואו בקהל ה' עד עולם. מה פשר הדבר?!

רבותינו שאלו את השאלה הזו, ולימדו אותנו יסוד גדול. **הא למדת, אומר רש"י, שהמחטיא את האדם קשה לו מן ההורגו. שההורגו הורגו בעולם הזה, והמחטיא מוציאו מן העולם הזה ומן העולם הבא. לפיכך, אדם שקידמום בחרב לא נתעבו וכן מצרים שטבעום לא נתעבו, אבל אלו, עמון ומואב שהחטיאום נתעבו לדורי דורות.** הטענה העיקרית על עמון ומואב היא שהיו שותפים לעצת בלעם להחטיא את ישראל בבנות מדין, ועל זה הורחקו מקהל ה' לדורות עולם.

אנחנו בשכל שלנו לא מבינים ולא מרגישים את זה. תאר לעצמך שתלך ותפגוש אדם ברחוב, אדם שאינך מכיר, ותכנס אתו בשיחה. אתה עומד ומדבר אתו שיחה מעניינת, ולפתע נגש אליך מאן דהו ולוחש לך באוזן, 'תדע לך שזה שאתה מדבר אתו הוא רוצח. הוא הרג משפחה שלימה מישראל, את האבא, את האמא ואת הילדים כולם'. כשאדם ישמע דבר כזה, הוא ירגיש תיעוב כלפי השני הרוצח, יעזוב אותו ולא יוכל להסתכל עליו יותר.

כך ירגיש כל מי שיש לו נפש קצת נקיה. מדוע?! כי איך יוכל לעמוד ולדבר עם אדם שפל שרצח והרג משפחה בישראל?! אינו יכול להיות במחיצתו. ומה יהיה אם כשהוא יעמוד וידבר עם פלוני יבוא אליו מישהו וילחש לו באוזן, 'פלוני זה שאתה מדבר אתו, דע לך שהוא בעל לשון הרע מפורסם?!' הוא יאמר, 'אוהו, טוב שאמרת לי, אז יש מה לשמוע ממנו'... הוא יברח ממנו?! הוא ירגיש כלפיו תיעוב עצום עד שלא יוכל להסתכל בפניו?!

אבל זו היא השקפת התורה והסתכלות רבותינו. זה שרצח משפחה שלימה מישראל, הוציא אותם מן העולם הזה, אבל זה שהוא בעל לשון הרע מחטיא ומוציא ועוקר נפשות מן העולם הזה ומן העולם הבא, והוא גרוע הרבה יותר. אצלנו הדברים לא מצויירים נכון, אבל עלינו לתקוע את דברי רבותינו בלבבנו ולדעת היטב, שהמחטיא קשה וחמור מן הרוצח.

טעם למה החמירה התורה כל כך בעונש המסית

והנה, בפרשת ראה קראנו על ענינו של מסית ומדיח. מיהו המדיח?! זה שבא לחבירו ומנסה להסיט אותו מאמונת אל חי, ומשכנע אותו לבוא ולעבוד עבודה זרה. ואנחנו רואים בפרשת מסית, איך שהתורה יצאה מגדרה בפרשה זו.

הקב"ה אל רחמן מלא רחמים ותמיד ההנהגה שלו בחסד "המנהג עולמו בחסד ובריותיו ברחמים", וגם התורה תחילתה חסד וסופה חסד (סוטה יד.). למרות זאת במסית כללי ההנהגה משתנים. הפסוק אומר, **כי יסיתך אחיך בנך או בן אמוך וכו' לא תאבה לו ולא תשמע אליו ולא תחוס עינך עליו ולא תחמול ולא תכסה עליו**. ומפרש רש"י, מזה הם כל אלו חמשת האזהרות?! **'לא תאבה לו'**, לא תהא תאב לו, ולא תאבה אותו. **לפי שנאמר 'ואהבת לרעך כמוך'**, את זה לא תאבה. אנחנו הלא מצווים לאהוב כל אחד מישראל, ואפילו את מי שמצער אותנו. אחד יצא מן הכלל. מי הוא זה?! המסית. אסור לאהוב אותו, ומי שאוהב אותו עובר בלאו.

'לא תשמע אליו', בהתחננו על נפשו. כשהוא מתחנן ומבקש על נפשו, אסור לך להטות אוזן ואם אתה מקרב אליו את הלב שלך ומקשיב ומאזין לו, אתה עובר בלאו. **'לא תחוס עינך עליו'** לפי שנאמר לא תעמוד על דם רעך, על זה לא תחוס. **'לא תחמול'** לא תהפך בזכותו. כלומר, תמיד יש לנו את הכלל של **'והצילו העדה'** שכאשר בית דין דנים מישוהו מישראל הם מנסים כל כמה שאפשר כדי להוציא אותו זכאי, ואפילו אם לא היתה ברירה ופסקו את דינו לחובה, אם בשעה שהוציאו אותו להריגה הוא אומר **'יש לי ללמד זכות על עצמי'** מחזירין אותו. ואפילו אם הוא עושה ככה מאה פעמים ובכל פעם שמוציאים אותו להריגה הוא אומר **'יש לי זכות חדשה'**, מחזירים אותו לדיון (סנהדרין מב.). כמו כן אם אחרי שנפסק דינו לחובה פתאום איזה דין מוצא לו זכות, מחזירים אותו לבית דין ודנים בו שוב, וכן אפילו אם לא יהא זה דין אלא אחד מן התלמידים אומר **'יש לי ללמד עליו זכות'**, מחזירים את הדין.

עוד אומרת הגמרא (סנהדרין לו:), שאין מושיבין זקן בבית דין. מדוע?! כי אדם צעיר שיש לו בנים בבית, יש בו את טבע הרחמנות כדבעי. אבל אחד שכבר חיתן את הילדים שלו והוא זקן מופלג, שכח כבר את צער גידול בנים, וכבר אין בו את טבע הרחמנות. וכל זה נובע מהדין הזה של **'והצילו העדה'**, שעל בית דין לחפש כל טעדיק כדי להוציא את הנידון זכאי בדינו.

כך זה בכל הנידונים, אבל לא במסית. במסית אין דין של **'והצילו העדה'**, ואם פסקו את דינו לחובה ומוציאים אותו להריגה והוא פתאום אומר **'תרחמו עלי'**, יש לי לימוד זכות על עצמי, אין שומעים לו וסוקלים אותו. אפשר גם להושיב זקן בדינו, ולא מחפשים מישוהו שיש בו את טבע הרחמנות. ועוד מזהירה התורה **'לא תכסה עליו'**, אם אתה יודע עליו חובה אסור לך לשתוק. יש אחד שאומר, **'אני יכול ללמד עליו חובה'**, אבל למה אהיה אני זה שאגרום את מיתתו?! אשאיר את המצוה הזו שתתקיים בידי אחרים. אומרת התורה, לא ולא. אם אתה יכול ללמד עליו חובה ואתה שותק, אתה עובר בלאו.

למדנו שבמסית השתנו כל סדרי בראשית, וכל ההנהגה איתו היא בדין נורא ובחימה שפוכה, הנהגה שונה מההנהגה שמצאנו בדרך כלל בדיני התורה. ומי נחשב מסית?! מי שבא

לשכנע ולשדל את חבריו לעבוד עבודה זרה, ואפילו אם חבריו לא קיבל את ההסטה ולא עבד לבסוף עבודה זרה, מכל מקום יש לו למסית דין מסית וסוקלים אותו.

מדוע כל כך חמור עונש המסית?! כיון שגדול המחטיאו יותר מן ההורגו. המסית הזה לא רצה להמית את גוף חבריו, אלא רצה להמית את נפשו של חבריו. הוא רצה לקלקל לחבריו את האמונה בבורא ורצה שיתרחק מה' יתברך, ולכן אין עליו רחמים. מי שחטא בעבודה זרה בפועל, יש בו את דין התורה של 'הצילו העדה', אבל זה שניסה לשכנע את חבר שלו שיעבוד עבודה זרה, אפילו שבסוף לא הצליח וחבריו לא חטא בפועל, מכל מקום בהיות שרצה לפגוע בנפש חבריו ו'גדול המחטיאו יותר מן ההורגו', חמור הרבה יותר, ובחמישה לאוין הזהירה התורה שאסור לרחם עליו.

שכרו העצום ש' מי שמנסה לקרב אחרים לדרך ה'

הסבא מקלם ז"ל הוציא מזה יסוד גדול. הנה כאן ראינו איך התורה מתייחסת בכל חומר הדין למסית, מה שלא מצאנו ולא ראינו בשום מקום אחר. מדוע?! בגלל ש'גדול המחטיאו יותר מן ההורגו', ומכיון שרצה לפגוע ולהזיק לנפש חבריו. אם כן, אמר הסבא מקלם, אחרי שאמרנו רבותינו (תוספתא סוטה פ"ד ה"א) שמדה טובה מרובה ממדת פורענות פי חמש מאות, אם כן קל וחומר בן בנו של קל וחומר שמי שירצה להיטיב עם נפש חבריו ומשתדל לקרב אותו לדרך התורה, שכרו עצום ורב, אשריו ואשרי חלקו. וגם אם אתה לבסוף לא תצליח והחבר שלך לא ירצה להשתפר וישאר כפי שהיה, מכל מקום תביט ותראה איך במסית למרות שבסופו של דבר הסתתו לא פעלה דבר וחבריו לא עבד עבודה זרה, עם כל זה בגלל שהוא רצה להחטיא את חבריו עונשו חמור כל כך, ואם כן כל שכן שאם אתה רוצה ומשכנע מישהו לבוא ולהצטרף לעוד שיעור תורה, לקבוע עוד עתים לתורה וכיוצא בזה, גם אם בסופו של דבר הוא לא ישתכנע, מכל מקום השכר המגיע לך הוא שכר עצום שאין לתאר ולשער.

וזהו צו השעה. הלא אמרנו שכדאי לכל אחד ואחד בימים האלו להפוך את עצמו לאדם כללי, אדם שהכלל צריכים לו. איך?! תשתדל להיות אדם המזכה את הרבים. תאהיב את התורה על ישראל, שזהו גדר מצות 'ואהבת את ה' אלהיך', וכמו שמפרש רש"י 'תאהבהו על אחרים'. וכיצד מאהיבים את התורה על אחרים?! יש לזה הרבה אופנים. האופן הראשון, הוא בעצם מה שאדם מתנהג כפי מה שהוא צריך להתנהג. וכך אומרת הגמרא במסכת יומא (פ.ו.), שכאשר בן תורה מתנהג בדרך הנכונה והראויה לבן תורה, יש לו דרך ארץ ויש בו דאגה לציבור והוא מושיט יד ועזרה לזולת, אנשים רואים את זה וחומדים להיות כמוהו. הם רואים את יופי מידותיו ואומרים 'הלואי וגם אני הייתי כמוהו'. זה עצמו גורם לכך ששם ה' יתאהב על אחרים, וזה עצמו זיכוי הרבים.

קל וחומר במי שיכול גם ללמוד לאחרים. והיום, כמעט כל אחד ואחד יש לו את הנתונים ואת היכולת ללמוד תורה לאחרים. כל אחד יכול לפתוח שיעור - במה שיהיה - בתוך ביתו, ויראה פרי וברכה בעמלו. ואם אחד עושה כן, הרי הוא מתהפך בזה להיות אדם כללי, ואז גם אם הוא מצד עצמו לא ראוי להשאר כאן בזה העולם לפי מעשיו, ואפילו אם הוא אוכל רעל, מכל מקום אומרים בשמים, אצל זה האיש כל הכללים הרגילים בטלים. מדוע?! מפני שהשעה צריכה לו והציבור זקוק לו.

וחכמי המוסר לימדונו עוד לקח ומוסר גדול מפרשת המסית, הרי כבר אמרנו שהמסית נהרג במיתה חמורה מכל המיתות, מיתת סקילה, למה? כי ביקש ורצה להדיח נפש בישראל מאלוקים חיים, אף על פי שלא הצליח בהסתה שלו ולא עלה בידו, ולפי זה אדם שמבקש להתקרב לבוראו ית"ש ולקיים המצוות והשתדל בזה, ולבסוף לא עלתה בידו כהוגן, מי יודע כמה שכרו! וקל וחומר ממסית שלא עלתה בידו, ומידה טובה גדולה ממידת פורענות, ולכן אין לו לאדם להתייאש ולומר 'ניסיתי להתעלות ולא עלה בידי, כנראה שאין לי תקנה' - חס וחלילה! שכרו עמו והבא ליטהר מסייעין לו, ושוב ושוב ישתדל להתעלות.

משלז הנפלא של מוהר"ם אלשיך זצ"ל

מוהר"ם אלשיך זצ"ל בפירוש לספר איכה (א' ז'), מספר סיפור ומשל נפלא. היתה איזו קהילה רחוקה, שכמנהג העולם היו בה כמה סוגי אנשים, מהם צדיקים, מהם בינוניים ומהם גם רשעים. וכמו שכותב החיד"א ז"ל ש'צבור' ראשי תיבות צדיקים, בינוניים, ורשעים (בספרו כבר לאדן סימן ז').

בקהילה הזו היה איש אחד, שהיה מיוחד במינו. במה היה מיוחד?! בגניבה. הוא היה הארי שבחבורה, אלוף העולם בגניבה, ולא היה שום מנעול שעמד כנגדו. כל בנק וכל כספת, היתה נפרצת על ידו בנקל, עד שאנשי המקום אמרו 'לא עוד'. הגנב הזה פורץ לכל בתי המסחר, גונב את כל הכסף, ומרושש את כל אנשי הקהילה. החליטו שאין מנוס וחייבים לפעול, הלכו למלך ובכו לפניו ואמרו 'אדוננו המלך, לא יתכן כדבר הזה שיהיה כאן גנב שיגנוב כל הזמן ולא יעשו לו דבר. תמצא איזה פתרון'.

שמע המלך ואמר, 'צודקים אתם, אפעל בענין'. אמר המלך לבלשי המשטרה שלו, אני מצווה

ג. אצל הגנבים יש דרגות דרגות, וכבר סיפרנו פעם שהיה גנב אחד שהיה גונב אפילו מאשתו ומבני ביתו. פעם שאלו אותו, 'תגיד, למה אתה גונב מאשתך?! מה יוצא לך מזה?! הרי בכל מקרה אחרי זה אתה צריך לפרנס אותה ולהחזיר לה הכל'... אמר להם הגנב, 'זה בשביל התרגול והאימונים'... אם לא אגנוב כמה ימים כבר יתייבש ידי ואשכח את המלאכה, אז אין לי ברירה...

עליכם שתלכו ותעבדו ימים ולילות, עד שתתפסו את הגנב הזה. אל תחזרו לכאן לפני שתשלימו את המלאכה. ואכן כך היה. תפסו את הגנב, והביאו אותו למשפט.

דנו את הגנב, ופסקו את דינו למוות בתליה. לפני שהוציאו אותו להריגה, שאלו אותו מה הבקשה האחרונה שלו, כדרך העולם שלפני שמוציאים מישהו להורג שואלים אותו מה המשאלה האחרונה שלו, ואם יכולים לעמוד בה, ממלאים את בקשתו. אמר הגנב שהוא מבקש כינור.

הביאו לפניו כינור. כל הנוכחים שם עומדים ומחכים מתי כבר יעשו בו שפטים וינקמו בו על כל הגניבות שעשה להם, התליין עומד ומחכה מתי יבוא זה לידיו, והוא לעומתם עומד, מסדר ומכוון לאיטו את מיתרי הכינור שיהיו מכוונים ומסודרים כראוי, ולאחר מכן מתחיל לפרוט על המיתרים ולנגן. אותו גנב-כנר, מספר הרב, היו לו ידי זהב. כשהוא התחיל לפרוט על הכינור, בקעה ממנו מנגינה עריבה ומתוקה, קול נעים ומקסים שהנוכחים לא שמעו כמותו מימיהם.

עומד זה ומנגן, וכולם עומדים מולו מופתעים ומוקסמים. הוא מסיים את המנגינה, ומנגן מנגינה חדשה. וכך מנגינה רודפת מנגינה, והציבור כולו עומד משתומם, נהנה ומתמוגג. וכשאדם שומע כאלו מנגינות, נכנסים רחמים בלבו. הוא אומר, 'איך נעשה דבר כזה לשלוח אותו להריגה?! הרי זה בל תשחית! הכנר הזה הוא חד בדרא! אי אפשר לוותר על הכשרון הזה ולאבדו בידים, ממש בל תשחית... וכך היה. כשהוא גמר את הקונצרט הגדול וכרע ברך והשתחוה לכולם כדרך הנגנים, אמרו לו, 'תשמע, מה נאמר ומה נדבר, קנית את חייך מחדש. אנחנו לא מסוגלים לאבד בידים נגן עולמי מפואר שכמוך, ולא יכולים לתלות אותך. לך הביתה'.

אמר להם שלום ולהתראות, והלך לביתו. אחרי שחזר לבית, מספר רבינו האלשיך הקדוש, מה עשה?! הרי מקצוע אחר חוץ מנגינה לא היה לו, ולמות ברעב זו גם לא אופציה... חזר לגנוב. שוב גנב וגנב, עד שנתפס פעם שניה ושוב הוציאו אותו להריגה. כשהוציאו אותו להורג ביקש כינור, ושוב התחיל לנגן מנגינות קסומות, עד שפטרו אותו מן הדין.

כך היה גם בפעם השלישית, וכך נעשה זה למסלול קבוע. אבל יום אחד, אומר רבינו האלשיך, נחתכה היד לכנר העולמי הזה. ולמחרת, כבר תלו אותו על העץ. מדוע?! כיון שביד אחת אי אפשר לנגן על הכינור, ואם אין לו כינור, אין את מה שיגן עליו מן ההריגה, ונענש לאלתר על כל הגניבות שעשה.

ד. פעם היה אחד שהוציאו אותו להריגה, ושאלו אותו 'מה הבקשה האחרונה שלך?!' אמר להם, 'תביאו לי דובדבנים'. אמרו לו, 'אבל עכשיו אין דובדבנים! זו לא העונה!' אמר להם, 'בסדר, אני מוכן לחכות'...

זהו המשל. והנמשל, אומר האלשיך, על אדם לדעת את דברי התנא במסכת אבות (פ"ד מ"ג), רבי אליעזר בן יעקב אומר, אדם עושה מצוה אחת בורא לו פרקליט טוב. מה זה פרקליט טוב?! מן סניגור שעומד במרום לימינו ומלמד עליו זכות ואומר 'רבון העולמים, פלוני עשה מצוה וברא אותי, מגיע לו שכר טוב'. ואם חלילה אדם נכשל בחטא ועוון, בורא לו פרקליט רע שעומד ומקטרג בכל לשון של קטרוג. פרקליט שלא מלמד עליו זכות כי הוא זה, אלא כולו חובה וכל כמה שיכול לקטרג עליו ולהרע לו, מרע לו.

ואדם שעשה חטאים הרבה, עומדים הפרקליטים האלו בשמים שנבראו ממעשיו ומקטרגים ואומרים, 'רבון העולמים, תראה את פלוני. תראה אלו עוונות עשה, ותראה אלו קלקולים ואילו חורבנות עשה בשמים'. במדרש כתוב (איכה רבה א, מא) שבשעה שטיטוס ונבוכדנצר החריבו את בתי המקדש, אמרו להם מן השמים, וכי חושבים אתם שאתם החרבתם והרסתם את בית המקדש?! תדעו שלא הרסתם כלום. 'קמח טחון טחנתם'. מדוע?! כי את בית המקדש הרוחני, הפנימי, המלוכש בתוך הכתלים החיצוניים של בית המקדש, מי החריב?! – כלל ישראל בחטאיהם ובעוונותיהם, ואתם כבר לא שברתם אלא קירות בעלמא. ואם כן, כותב הגאון רבי חיים מוולוז'ין זצ"ל (נפש החיים ש"א פ"ד), נמצא שאדם בחטאים שלו מקלקל הרבה יותר ממה שעשה טיטוס כשהחריב את בית המקדש, כי טיטוס לא החריב אלא את הקירות החיצוניים של בית המקדש, ואילו אדם בחטאו מחריב וסותר את כל בית המקדש הפנימי.

אם כן, עומדים אלו המקטרגים בשמים ומעוררים עליו קטרוג עצום, רבון העולמים, תביט ותראה את זה היהודי מה שגרם בעוונותיו, כמה חורבן המיט וכמה נזק גרם. ובפרט לפי מה שלמד אותנו רבי משה קורדובירו זצ"ל (תומר דבורה פרק ראשון), שהקב"ה מחיה כל אחד ואחד מאתנו בכל רגע ורגע, בחיות מחודשת – ולכן דרשו רבותינו ז"ל (בראשית רבה יד, ט), 'כל הנשמה תהלל יה' על כל נשימה ונשימה תן לו הלל והודאה. מדוע?! כי בכל רגע שאדם נושם הקב"ה מחיה אותו מחדש – ואם כן, אומר הרמ"ק, נמצא שבאותו הרגע עצמו שאדם עושה חטא, הקב"ה מחיה אותו ונותן בו חיים וכוחות, אלא שאותו אדם מפנה את החיים והכוח שקיבל מאת הבורא כנגד ה' יתברך. וזו כפיות טובה שאין כדוגמתה, שהרי הוא מקבל ברגע הזה ממש חיים מה', ובמקום להכיר טובה לה' הוא כופר בטובתו של מקום ומכעים אותו, ובאמצעות החיים האלו עצמם שקיבל הוא הולך ועושה חטא ועוון. יש לך קטרוג גדול מזה!?

אבל יש לנו עצה אחת, אומר האלשיך הקדוש. אנחנו יכולים ליטול לידינו את הכינור. אנחנו יכולים לשבת ולעסוק בתורה, לפרוט על מיתרי הכינור ולהפיק את המנגינה העריבה, מנגינת התורה. ואז אומרים בשמים, 'נכון נכון, אמנם הוא גנב שאין כמוהו, קיבל חיים והשתמש בהם למטרות שווא, אבל הלא הוא מנגן מנגינות קסומות כאלו שאין בנמצא! שום

מלאך לא יכול להפיק מנגינות נפלאות כמו זה שיושב ועוסק בתורה. ולימוד התורה הזה עומד לו לזכות, למגן, ולישועה.

אמנם, תנאי יש בדבר. מהו התנאי?! שכל הזמן האדם יהיה מנגן. אם יום אחד הוא יזרוק את הכינור, אם הוא יפסיק מלימוד התורה, או אז מחכה לו עמוד התליה.

התורה מטהרת ומקדשת את האדם

זהו המושל והנמשל שמביא מהר"ם אלשיך זצ"ל (במילואים להגהות ניצוצי זהר לספר הזהר ח"א לדף קל"ב ע"א דף 7 ודוק) ובאמת הנמשל עולה בהרבה על המושל. מדוע?! כי במשל, זה שניגן בכינור נשאר גנב, אלא שלא הרגו אותו בגלל המנגינות שהפיק. אבל בנמשל, מי שבאמת מושתדל בעסק התורה, התורה תטהר ותקדש אותו, והוא יפסיק להיות גנב. וכך אומרת הגמרא (ברכות כב.), למה נמשלו דברי תורה לאש שנאמר 'הלל כה דברי כאש נאום ה', מה אש אינו מקבל טומאה, אם אדם יקח כזית מן המת וישים אותו בתוך האש, האש תטמא?! לא. אם יקח עכבר וישים אותו באש, האש תקבל טומאה?! – לא. אש היא מציאות שאינה מקבלת טומאה, וכך גם דברי תורה אינם מקבלים טומאה.

וכתב הגאון רבי חיים מוולוז'ין זצ"ל בספרו רוח חיים, שזהו ביאור המשנה (אבות פ"ו, א) שמי שעוסק בתורה התורה מכשרתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן. 'מכשרתו', אומר הנפש החיים, הוא מלשון 'הכשר כלים'. אם יש לו לאדם כלי שבלע איסור, כגון שבשלו בו בשר וחלב יחד. מה עושים עם הכלי ואיך מכשירים אותו?! מגעילים אותו. שמים אותו בתוך מים רותחים שמפליטים ממנו את כל טעם האיסור הבלוע בו, ואז הופך הכלי להיות כלי טוב וכשר.

זהו שאומר התנא, שמי שעוסק בתורה התורה 'מכשרתו', התורה מכשירה את האדם ופולטת ממנו את כל דברי האיסור שבלע. ולא רק זה שמוציאה ממנו את כל מה שבלע, אלא אף מוסיפה בו דרגות ומעלות, 'מכשרתו להיות צדיק וחסיד ישר ונאמן'. ו'ישר' זו היא הדרגה הכי גבוהה שיכולה להיות, והיא מדרגת הנבואה. אברהם יצחק ויעקב נקראו ישרים (עבודה זרה כה.), וזו צריכה להיות השאיפה של כל אחד מאתנו, שנזכה להיות ישרים. איך מגיעים לדרגה הנשגבה הזו?! בכח התורה. אדם שיושב ועמל בתורה בלי הרף ובלי הפסק, זוכה ומתעלה. וכשיעמול וישקוד בתורה יכופר לו כל עון וכמו שהאר"י בזה בספר נפש החיים (ש"ד פל"א) עש"ב, וכתב בספר בן איש חי (שנה ב' ר"פ תצוה): "אפילו אדם רשע שעבר על כל העבירות, אם מתחרט ועוסק בתורה יכופר לו, ויתקדש בקדושתם של ישראל" עש"ב.

זהו הכינור שלנו. ובפרט אם אדם זוכה להתהפך להיות אדם כללי בעיני התורה, אזי אי אפשר בכלל לתאר את גודל מעלתו, ובוודאי שזה דבר שיציל אותו ביום המשפט ויציא

את דינו לזכות.

השעה צריכה לכל אחד שיושב ועמל בתורה

ולדעתי, כל אחד כיום שיושב ועמל בתורה ומרבה בעסק התורה שלו בכמות ובאיכות, יש לו כבר בחינה מסויימת שהוא יצא מגדר אדם פרטי, ונעשה אדם כללי.

מדוע?! כי בדורות שעברו, כל אדם מכלל ישראל, יהיה מי שיהיה, היה יושב ועוסק בתורה. מי שיפתח ספרים המתארים את לימוד התורה שהיה בקרב ישראל לפני שנים ושלושה דורות, יראה שכמעט ולא היה שייך למצוא מישהו שאין בו לחלוחית של תורה. אפילו אדם פשוט שבפשוטים, היה לו איזה שיעור בבית הכנסת לפי ערכו.

אין צריך לומר שהמצב בקיום המצוות היה טוב לאין ערוך. וכי בדורות שלפנים היו בנמצא מחללי שבתות?! לא היה כדבר הזה. לפני כמה שנים נפגשתי עם יהודי תימני זקן כבן תשעים, ובתוך שיחתנו ביקשתי ממנו שיספר לי איך הוא זוכר שהיה נראה מצב היהודים בילדותו בצנעא. אמר לי אותו זקן, 'אם אני אומר לך איך היתה נראית העיר שלנו שם, לא תאמין לי. אין צריך לומר שלא היה דבר כזה מישהו שיחלל שבת, אלא יותר מזה, מי שהיה מתפלל מנחה שלא בציבור, כבר היו תולים אותו'. זו היתה המציאות. אחד שלא היה מתפלל בציבור, גם אם היה מתפלל ביחיד! אבל מכיון שלא הגיע להתפלל עם הציבור, כבר היו שואלים וחוקרים 'איפה היית בתפילה?!' ואם הוא היה אומר 'הייתי חולה', היו אומרים לו, 'טוב, אז תביא אישור מהרופא'...

כך היתה נראית עיר בישראל לפני שתי דורות. היה ריבוי של תורה בקרב ישראל. היום לדאבונו הרב ירדנו פלאים, ולומדי התורה התמעטו. ולכן, כל אחד שמקדיש את עצמו לתוספת של לימוד תורה, ובפרט מי שמוסיף תורה בחודש הזה, אז הוא קונה בעצמו את המעלה הזו של היותו איש שהכלל צריכים לו. אומרים בשמים ביום המשפט, אי אפשר לקחת אותו. אין הרבה לומדי תורה כמותו והשעה צריכה לו, ואם כן נשאר אותו בעולם הזה.

זו האפשרות שיש בידינו כדי לעבור בהצלחה את יום ראש השנה, יום המשפט. ולפיכך על כל אחד ואחד להשתדל להוסיף בימים האלו יותר ויותר בעסק התורה, וכל שכן אם יכול, גם להוסיף תלמוד תורה לאחרים וכיוצא.

כל הקדוש מחבירו הרב מחבירו

נסיים במה שפתחנו. הרמב"ן (באגרת לבנו) לימד אותנו ש'כל הקדוש מחבירו הרב מחבירו', ולכן בחודש אלול יש הרבה מעכבים. אדם מתעניין בחדשות ובהרבה דברים שקורים היום, דברים הטורדים את הדעת, וכך הוא שוכח את העיקר. בעוד שלשה שבועות כבר ראש השנה, ואדרבה, כל מה שקורה היום זה פועל יוצא ממה שנגזר בראש השנה הקודם.

אם רוצים אנחנו שנה טובה ומבורכת, צריכים אנחנו לא לשכוח מהימים היקרים שאנחנו נמצאים בהם עכשיו, וצריכים אנחנו לכלכל דרכינו נכונה.

עלינו להוסיף בעסק התורה ולהוסיף בעסק המצוות, ובפרט עלינו לראות להעשות אנשים כלליים, וזאת על ידי שנוסיף זהירות והקפדה על הענינים של 'בין אדם לחבירו' - וכמו שראינו בדברי רבינו יונה גם אדם בביתו יכול להיות 'פרנס על הציבור', וגם אדם בביתו נחשב אדם כללי - ועל ידי שנוסיף תורה. גם אצל עצמו, כי כל אחד יכול להוסיף תורה בעצמו אם בכמות ואם באיכות, וגם אצל אחרים. כל אחד יכול למצוא זמנים פנויים ולעשות שיעור תורה עם בני ביתו. למשל, ביום שבת, יום יקר שצריך לראות לנצל לתורה, אדם יכול לעשות שיעור בתוך ביתו עם הילדים שלו, ילמד אתם ביחד משניות הלכות שבת, ויגלה חדשות ונצורות, דברים שלא ידע מעולם. או ילמד הלכות לשון הרע החמורות, שכל כך הרבה פרטים יש בהם ואם אדם לא לומד אותם אין ספק שלא יודע אותם, וכהנה וכהנה כל אחד יכול לחבל תחבולות כיצד הוא יכול להעשות אדם כללי, ובזה יעבור בשלום את יום ראש השנה, וה' יהיה בעזרנו, ונזכה כולנו לשנה טובה ומבורכת, ונתיבה ונחתימה טובה, שנת גאולה וישועה וכל טוב סלה כל הימים, אמן ואמן.

ה. למשל, יש אחד שרוצה לדבר בשבח חבירו ולא מעלה על דעתו שאולי יש בזה איסור, ואם תבוא ותאמר לו 'אל תדבר בשבח חבירך' הוא יתמה ויתפלא, 'אסור?! והרי אני רוצה לשבח אותו!'

אבל כך כותב הרמב"ם (הלכות דעות פ"ז ה"ד), שהמספר בשבח חבירו בפני אנשים שיכול להיות שיש מהם כאלו ששונאים את חבירו, עובר באיסור 'אבק לשון הרע'. למה?! כי אם יש שם מישהו ששונא אותו, אחרי שתגמור לספר את השבח הוא יאמר 'תשמע, כל מה שאמרת זה נכון ואני לא חולק עליך. אבל תדע לך שאני מכיר אותו יותר טוב ממך, ויש לי קצת להוסיף על דבריך', ואז מוסיף דברי לשון הרע. ויכול להיות שהמספר בשבח חבירו באופן כזה גם עובר בלאו של 'לפני עור לא תתן מכשול', כי הכשיל את השונא הזה.

וזו דוגמא בעלמא, וכהנה וכהנה יש עוד הרבה פרטים ופרטי פרטים שאם אדם לא לומד כראוי, הוא אינו יודע אותם. ואשרינו שזכינו שרבינו החפץ חיים זצ"ל כתב לנו "שולחן ערוך" בהלכות הללו, וגם ספר "שמירת הלשון", וכל הלומד בספרים הללו אשריו ואשרי חלקו בשני עולמות, וגם זו עצה יקרה לראש השנה כיוון שהוא לא מדבר רעות על חבירו - גם בשמים בשעת משפט בראש השנה לא ידברו עליו רעות, וכמו שכתב רבינו החפץ החיים ז"ל (מאמר כבוד שמים פ"א) ע"ש.

חידושי תורה פרשת כי תצא

א. בענין מצות שילוח הקן מקרבת ביאת מלך המשיח

דברים (כ"ב ו'): "כי יקרא קן צפור לפניך בדרך בכל עץ, או על הארץ אפרוחים או ביצים, והאם רובצת וגו' שלח תשלח את האם" וגו'.

מדרש דברים רבה (פ"ו ס"ז): "מהו שלח תשלח את האם, אם קיימת מצוה זו את ממחר לבוא מלך המשיח, שכתוב בו שילוח מנין שנאמר (ישעיה ל"ב) משלחי רגל השור והחמור".

ושייכות משיח למצוה זו דייקא, יש לי לומר בס"ד דיובן עם מה שמצאתי בס"ד מאמרם ז"ל בספר אוצר מדרשים (סדר גן עדן דף פ"ה): "ההיכל הפנימי אשר המשיח בו הוא הנקרא קן ציפור, והמשיח יוצא משם, וכל הצדיקים יוצאים עמו ומתלבש בבגדי נקם העתידין לו לישועתן של ישראל ונכנסין כלם עמו עם האבות" וכו' ודוק.

ובן בספר הזהר הקדוש ח"ב (ד"ה ע"א): "כי יקרא קן צפור לפניך בדרך בכל עץ, או על הארץ אפרוחים או ביצים, והאם רובצת וגו' שלח תשלח את האם וגו', האי קרא אוקימנא ליה ואיהו חד מפקודי אורייתא גניזין וכו'.

תא חזי בגנתא דעדן דלתתא אית אתר חד גניז וטמיר דלא אתידע, ואיהו מרקמא בכמה גוונין וביה גניזין אלף היכלין דכסופין, ולית מאן דעייל בהו, בר משיח דאיהו קאים תדיר בגנתא דעדן, וכל גנתא מסחרא ברתיכין סגיאין דצדיקא. ומשיח קאים עלייהו ועל כמה חילין ומשיריין דנשמתין דצדיקא תמן, ובראשי ירחי ובזמני ובשבת משיח עאל בההוא אתר לאשתעשעא בכל אינן היכלין.

לגו לגו מכל אינן היכלין אית אתר אחרא טמיר וגניז דלא אתידע כלל, ואקרי עדן, ולית מאן דיכיל למנדע ביה. ומשיח אגניז (ס"א אתגלי) לבר סחרניה דההוא אתר עד דאתגלי ליה חד אתר דאקרי קן צפור, ואיהו אתר דכריז עליה ההוא צפור דאתער בגנתא דעדן בכל יומא. ובההוא אתר רקמן דיוקנין דכל שאר עמין דאתכנשו עלייהו דישראל לאבאשא לון.

עאל בההוא אתר זקיף עינוי, וחזי אבהן דעאלין בחרבן בית אלהא, עד דחמי לרחל דדמעהא באנפהא וקב"ה מנחם לה, ולא צביאת לקבלא תנחומין כמה דאת אמר מאנה להנחם על בניה, כדין משיח ארים קליה ובכי ואודעזע כל גנתא דעדן וכל אינן צדיקא דתמן געו ובכו עמיה. געי ובכי זמנא תניינא ואודעזע ההוא רקיע דעל גבי גנתא אלף וחמש מאה רבוא משריין עלאין עד דמטי לגו כרסייא עלאה.

בדין קב"ה רמיו לההוא צפרא ועאל לההוא קן דילה ויתבא לגבי משיח, וקרי מה דקרי ואתער מה דאתער. עד דמגו כרסייא קדישא אתקרי תלת זמנין ההוא קן צפור ומשיח וכלא סלקין לעילא ואומי לון קב"ה לאעברא מלכו חייבא מן עלמא על ידא דמשיח ולנקמא נקמן דישראל. וכל אינן טבוון דזמן קב"ה למעבר לעמיה. ותב ההוא קן צפור ומשיח לדוכתיה. ותב משיח ואתגניז גו ההוא אתר כמלקדמין". עד כאן נפלאות דברי הזהר הקדוש.

והשתא דאתנין להכי היינו אומרים ז"ל במדרש דברים רבה "אם קיימת מצוה זו [דשילוח הקן] את ממהר לבוא מלך המשיח", דוק והבן.

ב. בענין והארכת ימים כי תבנה בית חדש ועשית מעקה

דברים (כ"ב ו'): "כי יקרא קן צפור לפניך בדרך בכל עץ או על הארץ אפרחים או ביצים והאם רבצת על האפרחים או על הביצים לא תקח האם על הבנים, שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך והארכת ימים, כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתך כי יפל הנפל ממנו".

ורבינו אלעזר אזקרי ז"ל בספרו ספר חרדים (פרק ט"ז אות כ"ב) כתב: "לעשות מעקה, שנאמר ועשית מעקה לגגך. וכן בסולם, וכן כסוי לבור, באופן שלא תבא תקלה. ובשומו על לב כל יום מצוה זו ויראה אם צריכה תיקון, נחשב לו כאילו מקיים המצוה בכל יום", ונתעוררתי להבין בס"ד דלכאורה יוצא מדבריו ז"ל שכאשר שם על לבו למצוה זו ובודק ורואה אם המעקה והסולם וכו' צריכים תיקון אז יחשב לו כמקיים מצוה זו, ויש להבין הא למה לי, והרי כל רגע ורגע שהמעקה קיים ונמצא הוא מקיים מצות עשה גם אם לא יבדוק הדבר.

וראיתי לגאון רבי אברהם דאנציג ז"ל בעל חיי אדם בהקדמת ספרו שערי צדק שהתמרמר מאוד על שיש מההמון אינם זהירים במצות מעקה ובתוך דבריו כתב: "ואם מפני שהם חושבים מצוה זו למצוה קלה הרי כבר אמרו חז"ל (אבות פ"ב מ"א) הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות ואמרו (חולין קמ"ב א') ומה מצוה קלה שהיא כאיסור אמרה תורה למען ייטב לך והארכת ימים, וכמו שכתב בעל העיטור והארכת ימים כי תבנה בית כו' הרי אריכות ימים כתוב, וכל זה אם היא כדעת עמי הארץ ונשים שדעתם קלות לומר שמצוה קלה היא. ואני אומר, שהיא מצוה חמורה מן החמורות כמו שכתבתי לעיל, וכל שכן להמעיין בספר הקדוש עץ חיים מהאר"י במצות מעקה והמבין דבריו שהמבטל מצות מעקה כאילו מחזיר העולם לתוהו ובוהו כי יפול השפע הנופל בלי מעצור, וכו' וכו', ומכל שכן על מצות מעקה להעושים בזדון ח"ו חמור עונשם מרועי בהמה דקה שעל כל פנים אינם רועים הבהמות תמיד רק ביום וכיוצא בו, ואלו אנשים מבטלים ביום ובלילה בשבת וימים טובים, ואפילו ביום הכיפורים שמתודים ואומרים על חטא שחטאנו במצות עשה ולא תעשה, באותו רגע הם כטובלים ושרץ בידם שגם באותו רגע הם מבטלים מצות עשה ומצות לא תעשה דמעקה, ובודאי כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה', לעוררם שיקוים בהם מקרא שכתוב בסמיכות והארכת ימים כי תבנה וגו' ועשית מעקה, ויצילים ה' מכל צרה וצוקה, ויקבץ נדחינו במהרה בימינו אמן כן יהי רצון".

ומפורש בדבריו ז"ל שקיום מצות מעקה היא בכל רגע ורגע, וכשאין לו מעקה מבטל מצות עשה זו בכל רגע, ואין צורך בבדיקה ובתשומת לב בכל יום לבדוק ולראות אם צריך תיקון, ואכן כבר נודע הדיון אם לא בייך על מעקה בשעת עשייה, אם יכול לברך אחר כך הואיל והיא מצוה נמשכת, עיין שו"ת שדה הארץ ח"ג חו"מ (ס"ס כ'), ובשדי חמד (מערכת מ' כלל קי"ד), ובספר בירור הלכה מהדורה קמא (דף ר"מ ורמ"א), ובספרו קונטרס המזוזה (הלכות מעקה אות ג') ואכמ"ל.

והנה מה שכתב הגאון בעל חיי אדם ז"ל שבעל העיטור כתב דמדסמיך קרא והארכת ימים כי תבנה בית חדש וגו' שמענין דהמקיים מצות מעקה זוכה לאריכות ימים, והוא דבר חדש, הנה חפשתי בספר העיטור, אבל לפי שעה לא מצאתי דברים הללו וצ"ב.

ובמעמו של דבר יש לי לומר מדוע אכן מצות מעקה מביאה לאריכות ימים ושנות חיים, כי קיימא לן שכל מידות הקב"ה מידה כנגד מידה כמו שאמר משה רבינו ע"ה לקב"ה כמאמרם במדרש דברים רבה (פ"א ט"ט), וכן כאן יש בזה מידה כנגד מידה, שהוא בנה מעקה ואינו משים דמים בביתו ופועל שיחיו האנשים ולא ימותו, אם כן שכרו אתו ופעולתו לפניו לכך יאריך ימים ויזכה לאריכות ימים ושנות חיים ודוק. [ועיין בחיבורי שנות חיים ערך ביקור חולים, וערך צדקה וצדק לכאן].

וראה נא ראה כי תיבות הפסוק "כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך", עולים בגימטריא בדקדוק "והזהיר בזה יזכה לאריכות ימים ושנות חיים ושלום", ובאופן נוסף תראה כי תיבות "עשית מעקה לגגך", בגימטריא "כי על ידי מצוות מעקה יזכה לחיים", חושבנא דדין כחושבנא דדין, וליכא מידי דלא רמיזא באורייתא קדישתא ודוק.

עוד יש להוסיף לפי מה שבס"ד ייסדתי בכל חיבוריי הקטנים שכל שבמצוה ובפעולה יש קשר וזיקה לשכינה, אזי יש חיים וזוכה לאורך ימים, וכאומרם במדרש דברים רבה (ר"פ כי תבא): "דע שאתה מקבל פני שכינה מה כתיב אחריו כי מוצאי מצא חיים", ובפירוש רבינו בחיי ז"ל (ר"פ וירא) כתב: "כי החיים דבקים בגילוי שכינה", וכן מצאתי להדיא להרב כלי יקר ז"ל בספרו עמודי שש (עמוד התורה בסופו ד"ז סע"ד) שכתב: "כי הדבקות בשכינה נותן חיים אל הנדבק", וכן כתב בספרו כלי יקר (פרשת יתרו), ועיין בחיבורי פרי טוב (דף נ"ט, ודף ע"ט) וש"נ, ונתבאר היטב בפתיחה לחיבורי שנות חיים עיין שם שבאתי בזה בארוכה במפי סופרים וספרים עש"ב,

והשתא דאתנין להכי יש לומר גאן כאן דמעקה דא שכינה, וכאשר גילה סודו איש אלקים קדוש רבינו שמשון מאוסטרופולי זצ"ל הי"ד בספרו דין ידן (מאמר י"א אות י"א): "מעקה במלוי כזה מ"ם עי"ן קו"ף ה"ה, גימטריא "היא השכינה" ע"ש, ועוד לו שם במאמר (י"ד אות י"א): "כתבו המקובלים שבזכות מצות מעקה יבוא ויצמח קרן בן דוד, והסוד מעקה מספרו שם סעפה [א"ה עיין בספר הזהר הקדוש ח"ג (דק"ו ע"ב) ובמק"מ שם], והוא סוד שכינה כנזכר לעיל במאמר י"א כי מעקה במלוי כזה מ"ם עי"ן קו"ף ה"ה גימטריא "היא השכינה" עכ"ל. [וראה נא ראה כי תיבות הפסוק "כי יפל הנופל ממנו" עולים בגימטריא "המלך המשיח", ובזה תבין מאמרם במסכת סנהדרין (צ"ו ב') שלמשיח קראו "בר נפלי" ודוק היטב, ועיין בדברי המהרש"א וערוך לגרוב וכן יהוידע שם, ובן יהוידע יומא (ט"ל א'), ובבא קמא (ס' ב') ואכמ"ל].

ועכשיו ראיתי לרבינו יעקב ז"ל בעל הטורים שם כתב: "והארכת ימים, וסמיך ליה כי תבנה בית חדש, לומר לך אם תבנה בית חדש עשה לו מעקה כדי שיאריכו בו ימים ולא יפלו ממנו".

ושמא ואולי הרב חיי אדם ז"ל לדברים אלו התכוין, והבין בדבריו שכתב שיאריכו בו ימים דהיינו שיזכה לאריכות ימים, ובמקום בעל העיטור צריך לומר בעל הטורים, אך סיפא של דבריו ולא יפלו ממנו לא יתיישב.

שוב אמרתי לנפשי שהרי בס"ד כבר ייסדנו כלל גדול שפירוש בעל הטורים הקצר על התורה דהיינו חלק הפרפראות והרמזים, מיוסד ומושתת על פירוש התורה לבעל הרוקח ומשם לקח וחפר אוכל כמו שהראיתי בעליל בחיבורי תורת יעקב (סימן קס"ג הערה י"ז דף תק"ז) וש"נ, ובחיבורי מנוחת שלום ח"ב (בפתיחה דף י"ד), ועוד שם ח"ו (סימן ו' דף ס"ה), ובחיבורי הדר יעקב ח"ב (סימן י"ח דף פ"ב), ושם ח"ד (סימן י"ט הערה א' דף ס"ד) ובשאר חיבוריי, אם כן נעיין נא במקור דברי בעל הטורים הוא פירוש בעל הרוקח ז"ל לתורה שם, ועיין גם בחיבורי הנכחי לעיל (סימן , וסימן) ודוק.

ואכן כשעיינתי בפירוש רבינו הרוקח על התורה שם ראיתי שכה כתב (פרשת כי תצא דף רל"ג): "כי תבנה בית חדש, מאחר שבנית בית [ועשית מעקה] שלא יפול אדם מגגו ויארץ ימים - גם אתה תארץ ימים" עכ"ל. ומבואר להדיא שמצות מעקה מסוגלת לאריכות ימים, וכדברי בעל חיי אדם, ולפי זה נראה שיש להגיה בדברי בעל הטורים כדברי בעל הרוקח שהרי משם חצב ולקח דבריו ודוק היטב.

ג. בענין לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו

דברים (כ"ב י'): "לא תזרע כרמך כלאים וגו', לא תחרש בשור ובחמור יחדו, לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו".

ופירש רש"י ז"ל: "לא תחרוש בשור ובחמור יחדו, הוא הדין לכל שני מינים שבעולם והוא הדין להנהיגם יחד קשורים זוגים בהולכת שום משא".

ובן בתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל תרגם: "לא תהוון רדיין בתורא ובחמרא ובכל ברייתא בתריין זינין קטירין כחדא".

ובתב רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל בביאורו לתורה שם: "אמר לא תחרוש בשור ובחמור, והוא הדין לכל מיני הכלאים, והיא מצוה מבוארת מן בהמתך לא תרביע כלאים (ויקרא י"ט ט), שדרך כל עובד אדמתו להביא צמדו ברפת אחת וירכיב אותן".

וראה נא ראה דבר מפליא דתיבות הפסוק "לא תחרש בשור ובחמור יחדו", שהם סך אלף שבע מאות שלושים ואחד, עולים בגימטריא בדקדוק "שמא הבעלים ירביעו לשור והחמור זה עם זה", חושבנא דדין כחושבנא דדין ודוק היטב.

וזו לשון רבינו בחיי ז"ל בביאורו לתורה דברים שם: "לא תחרוש בשור ובחמור יחדו, דיבר הכתוב בהווה שור וחמור בחרישה, והוא הדין לכל עבודה שאסור לזווג שני מינין כאחד למשוך בהן את העגלה [רש"י]. והחכם רבי אברהם ז"ל כתב בטעם מצוה זו כי השי"ת חמל על כל מעשיו, כי אין כח החמור ככח השור, ולפי דבריו יהיה שור וחמור דוקא ולא בהמות אחרות, ואין זה דעת רז"ל [כנ"ל].

אבל עיקר הטעם במצוה זו משום חשש כלאים, כי שמא יבאו להרבעה, ודרך עובד אדמה להביא צמדו אל הרפת ואולי יבואו להרבעה, ויעשו ולדות משונים ולהכחיש מעשה בראשית שנאמר בו למינה, למינהו.

ומה שיחזק הטעם הזה מה שהושם באמצע בתוך שני פסוקי הכלאים, פסוק של לפניו לא תזרע כרמך, ושל אחריו לא תלבש שעטנו. לפי שבאיסור הכלאים נצטוינו בו שלשה דברים, בקרקע ובבהמה ובבגדים, ולכך סדר בכאן שלשה חלקי הכלאים בשלשה פסוקים בזה אחר זה. ובסדר קדושים נתחברו שלשתן בפסוק אחד, הוא שאמר שם (ויקרא י"ט י"ט) את חקותי תשמרו בהמתך לא תרביע כלאים שדך לא תזרע כלאים ובגד כלאים שעטנו לא יעלה עליך".

ונתעוררתי דמדקדוק לשונו נראה דלא חיישינן שעובד האדמה הוא עצמו ירביע בידים השור והחמור אלא כיון ש"ודרך עובד אדמה להביא צמדו אל הרפת אולי יבואו להרבעה", כלומר מעצמם, ולא שעובד האדמה יעשה כן בידים, ובפרט זה אין דבריו כדברי הרמב"ן ז"ל.

ורבינו בחי ז"ל גם בביאורו לספר ויקרא (י"ט י"ט) כתב: "לא תרביע כלאים שדך לא תזרע כלאים ובגד כלאים שעטנו לא יעלה עליך, על דרך הפשט טעם איסור הכלאים מפני שכל הדברים הנבראים בארץ בין חי בין צומח, יש לו כח ומזל למעלה, וכל אחד ואחד נברא למינו, כי כן יסד המלך יתעלה במעשה בראשית שיהיה כל אחד ואחד למינהו, ומי שהוא מרביע או מרכיב שני מינין הרי הוא משנה ומכחיש מעשה בראשית שכתוב שם למינהו, והוא עושה הפך ה' שרצה להבדיל בין המינין, כאילו מראה את עצמו שהוא חושב כי לא יספיקו הנבראים שברא הקב"ה בעולמו והוא רוצה להתחכם ולהוסיף עוד מינין מחודשים על כל מה שברא חי העולמים, ואיסור החרישה בשור וחמור גם כן נמשך אחר הטעם הזה, כי מנהג עובדי אדמה אחר חרישתם שיביאו הצמר ברפת אחת, ויבואו לידי הרכבה להוליד מינים זרים משונים בתולדות להכחיש מעשה בראשית" וגם מדבריו כאן נראה דהחשש שהשור והחמור יבואו מעצמם זה אל זה ודוק היטב, ועיין בספר שפתי כהן שם.

וחושבני ששורש טעם הדברים נמצא בדברות קדשו של אדונינו הרמב"ם ז"ל שבספרו מורה נבוכים (ח"ג פמ"ט) כה כתב: "ויראה לי כי טעם איסור קיבוץ שני מינים באיזה מעשה שיהיה, אינו רק להרחיק מהרכבת שני מינים, רצוני לומר "לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו", כי אם יקבץ בין שניהם, פעמים ירכיב אחד מהם על חבירו, והראיה על זה - היות הדין הזה כולל לזולת שור וחמור, "אחד שור וחמור ואחד כל שני מינין, אלא שדיבר הכתוב בהוה" ודוק היטב.

ומבואר בדברי הרמב"ן ז"ל ורבינו בחי ז"ל שהתורה מדין סייג אסרה לחרוש בשור וחמור יחדיו, כיון שנוהג שבעולם הוא שעובד האדמה "מביא צמדו ברפת אחת וירכיב אותן", דהיינו משום שהבעלים עובד האדמה לא ירביע את השור והחמור לכך אסרה התורה גם את החרישה שלא יבואו הבעלים להרכיב בידים השור והחמור, וכדמצינו הרבה איסורי תורה שאסרה מדין "סייג", עיין מה שהאריך בנפלאות תורתו הגאון רבי יוסף ענגיל ז"ל בספרו לקח טוב (כלל ח'), ולא הזכיר דברי רבותינו הראשונים ז"ל דלעיל, ועיין לו גם בספרו גליוני הש"ס פסחים (י"ב), ועיין שו"ת שואל ומשיב מהדורה תליתאה (ח"א סימן ת"ב), ולגאון רבי יעקב שור ז"ל בספרו משנת יעקב כאן (בעי חיי דף ק"ד) ובספר שדי חמד (מערכת א' כלל קמ"ח), והארכתי במקומו בס"ד.

ומכל דברות רבותינו הגדולים ראשונים כמלאכים נ"ע הרמב"ם והרמב"ן ורבינו בחי זכר צדיקים לברכה, מתבאר באר היטב שיש מציאות ששור וחמור יתעברו זה מזה כנזכר בדבריהם

להדיא, ועם שאיני כדאי כלל וכלל עפר יעקב, תמה אני על עצמי וזה כביר עמדתי שלכאורה דברי קדשם טעונים ביאור, והנני להביא מה שנדפס ממני בקובץ התורני היקר "מוריה" (גליון ר"ז טבת תשנ"ב דף ק"ב): "נעלם ממני סוד שיח שרפי קדש שהרי אמרו רז"ל בבכורות (ח' א') שזמן עיבורה של בהמה גסה טהורה תשעה חדשים, וזמן עיבורה של בהמה גסה טמאה שנים עשר חודש, ואמרו שם שכל שאין זמן עיבורו שוה אין מתעבר זה מזה, ובחולין (קכ"ז סע"א) מבואר דלא יתכן כלל דיתעברו זה מזה אם לא בדרך נס ע"ש, ואם כן איך משכחת לה מאי דאמור רבנן גאוני קמאי ז"ל שהשור והחמור יתעברו זה מזה וצ"ב, ועיין בכל המובא בשדי חמד (מערכת כ' כלל קכ"ט), ועוד לו שם (מערכת נ' כלל מ"ב) ובחיבורי טוב להודות ח"ב (סימן ג' ובהערה שם), ונתבאר במקומו בס"ד.

ודע דראיתי לגאון המפורסם רבי אליהו הכהן ז"ל בעל שבט מוסר בספרו מדרש האיתמרי (דרשה כ"ז דק"ל ע"א) שעמד בטעם מצות לא תחרוש בשור וחמור יחדו, והביא שם חמשה טעמים בענין וכה כתב: "והטעם השלישי משום דקיימא לן כל היוצא מן הטמא טמא וכיון שמרגילים השור והחמור יחדיו יבואו זה על זה, ותלד האתון בשדה בלא ידיעת הבעלים ובראותם שהוא דמות שור יבואו לאכלו" עכ"ל.

והמעייין יראה שהרבה יש לעמוד בטעם זה, דאטו מי לא ידע מה ילד וכו', אבל עיקר הדבר תמוה שהרי קיימא לן דכל דאין זמן עיבורו שוה אין מתעברים זה מזה, ושם בבכורות מבואר דחמור זמן עיבורו לשנים עשר כדין בהמה גסה טמאה, ואילו בהמה טהורה כמו השור מתעברת לתשעה חדשים, ואם כן לא שייך כלל שיתעברו זה מזה וכו"ל וצ"ב.

וראיתי בפירוש רבותינו בעלי התוספות ז"ל מהדורת "דעת זקנים" דברים שם שכתבו: "לא תחרוש בשור ובחמור. לפי שהשור מעלה גרה והחמור אינו מעלה גרה וסבור החמור שהשור אוכל תמיד כשהוא חורש עמו ויש צער בעלי חיים ולכן אסרה תורה לדבקם יחד, ועל זה מתפאר איוב אם עלי אדמתי תזעק וכו' כי מעולם לא חרשתי בשור וחמור".

ואם היתה נתונה לנו הרשות, הייתי אומר בס"ד אף אני טעם לאיסור לחרוש בשור וחמור יחדיו, שהרי אמרו רז"ל במדרש שמות רבה (פכ"ג ס"ג) שהשור הוא הגאה שבבהמות, וכן הוא בפרקי היכלות (פרק כ"ז ס"ג), והוא השור מלך הבהמות, כאומרם בחגיגה (י"ד ב'), אבל לעומת זה החמור "לית ביה גסות הרוח" כאומרם ז"ל בספר הזהר הקדוש ח"א (דרמ"ב סע"א) ועיין בחיבורי כנסת יעקב (סימן י"ט דף רנ"ד), ואם כן הוי שני הפכים בנושא אחד, והחמור מצטער בכך, ורחמיו על כל מעשיו כתיב ודוק.

ומצאתי לרבינו בעל החינוך ז"ל (מצוה תק"ג) שכה כתב: "שורש המצוה כתב הרמב"ן ז"ל שהוא משורש איסור הרבעת הבהמה כלאים, כי דרך עובדי אדמה להביא הצמד ברפת אחת ושמה ירכיב אותם, ושורש איסור הרבעה כתבתיו במקומו (מצוה רמ"ד).

ואחר רשות אדוני הרב הנזכר, והודאה על דברו הטוב, אענה אף אני חלקי ואומר כי מטעמי מצוה זו ענין צער בעלי חיים שהוא אסור מן התורה, וידוע שיש למיני הבהמות ולעופות דאגה גדולה לשכון עם שאינם מינן, וכל שכן לעשות עמהן מלאכה, וכמו שאנחנו רואים בעינינו

באותן שאינם תחת ידינו כי כל עוף למינו ישכון, וכל הבהמות ושאר המינין גם כן ידבקו לעולם במיניהן.

ובל חכם לב מזה יקח מוסר שלא למנות שני אנשים לעולם בדבר מכל הדברים שיהיו רחוקים בטבעם ומשונים בהנהגתם, כמו צדיק ורשע והנקלה בנבכד, שאם הקפידה התורה על הצער שיש בזה לבעלי חיים שאינם בני שכל, כל שכן בבני אדם אשר להם נפש משכלת לדעת יוצרם" עכ"ל.

וביוצא בזה ראיתי לרבינו החזקוני ז"ל שם: "לא תחרש בשור ובחמור, שהשור מעלה גרה תמיד ואוכל, והחמור אינו מעלה גרה, נמצא שזה אוכל וזה מתענה, וזהו צער בעלי חיים. דבר אחר לפי שהשור מלך בבהמות, ועל דמותו כסא הכבוד, והחמור בהמה בזויה אין הזווג נאה. דבר אחר רחמיו של הקב"ה על כל מעשיו ואין כח החמור ככח השור".

ולפי דברי קדשן הנעימים ע"ה, מה ימתק מאוד טעם דידן, אחר היות טבע השור מלך הבהמות והגאה שבהם, והפוך ממנו לגמרי טבע החמור דלית ביה גסות רוחא, ואין לך צער בעלי חיים גדול מזה וכנזכר בדבריהם ז"ל. עד כאן ממה שכתבתי בקובץ התורני "מוריה" שם, ומשם בתוספת אמרים נדפס בחיבורי טל חיים (סימן י"ד) ע"ש.

ועכשיו מצאתי לכהן הגדול מאחיו הגאון רבינו מאיר שמחה הכהן זצ"ל בספרו המופלא משך חכמה שם שכה כתב: "לא תחרש בשור ובחמור יחדיו, בטעם הדבר כתבו דהשור מעלה גרה והחמור רואה ומצטער, וזה כשיטת רמב"ם דמן התורה דוקא מין אחד טהור ומין אחד טמא, ויש לכוון לזה מה דאמרו בירושלמי כלאים (פ"ח ה"א) דלאסי אסור לרכוב על הפרידה והכתוב וירכיבו איש על פרדו כו', אין למידין מן המלכות, דגבי מלכות מצינו שמצערין בעלי חיים, וכמו שאמרו בעבודה זרה (יא סע"א) עוקרין על המלכים, ועיין תוספות שם.

אמנם במורה (ח"ג פרק מ"ט) כתב הרמב"ם ויראה לי כי טעם איסור קבוץ שני מינים כו' רוצה לומר לא תחרוש כו' כי אם יקבץ שניהם ירכיב אחד על חבירו כו' אחד שור וחמור ואחד כל שני מינין כו' ע"ש, וזה מתנגד לשיטתו במשנה תורה, דאדרבא עיקר האיסור לפי זה שייך רק בשני מינים טהורים או טמאים שאסורים בהרבעה ומתעברין זה מזה, אבל טהור מן הטמא אינו מתעבר ולא יבוא להרכיב כל כך. והעיקר שזה חק מחקי התורה ואין לנו לחקור טעמו" עכ"ל.

הרי שכבר הוא ז"ל הביא טעמו של הרמב"ם ז"ל בספר המורה ועמד על זה שטהור וטמא אינם מתעברים זה מזה, ולא הזכיר גם דברי הרמב"ן ורבינו בחיי שכתבו כן במפורש וכנ"ל, והיינו כדכתבנא ותלי"ת.

ובהיותי בזה ראיתי חידוש פלא בספר שפתי כהן דברים (כ"ב י'): "לא תחרוש בשור ובחמור, רמז שלא יחשב ויספר וידבר בענין שני משיחים. משיח בן יוסף שנאמר עליו (דברים ל"ג י"ז) בכור שורו, וחמור הוא משיח בן דוד שנאמר עליו (זכריה ט' ט') עני ורוכב על חמור, כלומר שאינו בא במרוצה כמו הסוס, ופירוש תחרוש כמו לא תחרוש על רעך רעה בספר משלי (ג, כ"ט) ובלשון התלמוד רחושי מרחשן שפוטתיה, (מגילה כ"ז ב').

דחיינו שלא יחשוב וידבר בענין המשיח, כמו שאמר אותו חכם כשהיה רואה אותם מספרים בענין המשיח היה אומר במטותא מינייכו לא תרחקוניה (סנהדרין צ"ז א'), כי הוא יבוא בהיסח הדעת, לפי שהדור אינן ראויים והשטן יעכב, ולזה הוא רוכב על החמור, כי נתקצרו פסיעותיו. ולהסיח דעתו של שטן כדי שיאמר שאין לו לבוא על חמור שפל שבבהמות, וכן הוא אומר (חבקוק ב' ג') אם יתמהמה חכה לו כי בוא יבוא, אמר בוא יבוא רמז על שני משיחים".

ועוד לו שם בשפתי כהן בפרפראותיו שבסוף הפרשה (דס"ה ע"ב) כתב: "לא תחרוש בשור ובחמור, תחרוש לשון דיבור כמו רחושי מרחשן שפוותיה זהו שאמר לא תחרוש, כלומר לא תדבר בענין המשיח, כמו שהוא מעשה דרבי זירא דאשכח לרבנן דעסקי ביה אמר להו במטותא מינייכו לא תרחקוניה, דתנינן שלושה באים בהיסח הדעת, משיח מציאה עקרב, וכן בשור ובחמור, בגימטריא בשני משיחים" ודוק היטב.

מערכות

הפטרה

ברכות ההפטרה

תשל"ז.

אחד עם השמחה, הרי דלאביו הגאון ז"ל לא ניחא ליה הצעת נוסחה חדשה זו תושיע ותשמח.

עבשיו בעת עריכת הדברים לדפוס, רואה אני שאין כאן מקום לתמיה כי ספר ערוך השלחן או"ח נדפס אחר שנדפס ספר תורה תמימה, ולכן אין בזה כדי תמיה, ואיני זוכר בספר תורה תמימה שמביא ספר אביו ערוך השלחן בשום מקום, רק זה תמוה שבספרו ברוך שאמר הנדפס מאוחר מאוד, שם היה לו להזכיר דברי אביו ז"ל בספרו ערוך השלחן.

אמנם מה שכתב בספר ערוך השלחן שכן מנהג "הספרדים" להפטיר תושיע ותשמח, צ"ע, שאין מנהגנו כן, וגם בנוסח ספרים דילן ליתא הכי, ועיין בסידור עבודת ישראל (דף רכ"ז) שעל נוסח ברכת ההפטרה "נאמן ורחמן אתה", הביא נוסח בני ספרד שרק אומרים נאמן, אבל גבי תושיע שתק ולא הזכיר כלל שנוסח הספרדים שונה ושואמרים ותשמח וכו', ושמע מינה דנוסח דילן היה רק תושיע בלא תשמח, וכן ראיתי בסידור אוצר התפילות (דף ##) עם שהביא הרבה נוסחאות בברכת הפטרה, לא הביא ולא הזכיר נוסח זה של תושיע ותשמח כלל ועיקר, וגם הגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספרו ספר חיים סימן כ"ה (אות כ"ד ואות כ"ה) שעסק שם בנוסחאות ברכות ההפטרה ואיך צריך לברכן, לא העיר מאומה בענין זה, ושמע מינה שהיה פשוט אצלו

בחומש תורה תמימה, בסופו, בברכות ההפטרה הערה ב', כה כתב מעלת הרב המחבר ז"ל: "ולעלות נפש תושיע במהרה, בקצת נוסחאות נאמר תושיע ותשמח, והיא נוסחא ישרה מאד, אחרי דקיימא לן דכל ברכה צריכה לכלול מעין חתימתה וכאן החתימה משמח ציון ובלתי הלשון ותשמח הלא אין הברכה מעין החתימה" עכ"ל. [נדוק, חדא שכתב דבריו בהערה, אבל לא קבע תיבת "ותשמח" בגוף מטבע הברכה עצמה שהדפיס שם, ועוד דוק שרק "בקצת" נוסחאות כן הוא [נדוק].

ובספרו ברוך שאמר (דף ר"ס) כתב: "ולעלות נפש תושיע במהרה, לפי מה דקיימא לן דחתימת הברכה צריכה להיות מעין הברכה, כמו בכל ברכות תפילות השמונה עשרה בחול, וברכות דתפילות השבת, וראש חודש וכל המועדים כנודע, קשה כאן החתימה "משמח ציון" אחר שבנוסח הבקשה לא נזכר ענין השמחה, ולכן מה טוב מה שמעתי מרבנן קשישאי שהיו נוהגים לומר ולעלות נפש תושיע ותשמח" עכ"ל.

ותמיה אני עליו שלא הזכיר דברי אביו הגאון בספרו ערוך השולחן או"ח (סימן רפ"ד סעיף י"א): "בברכת רחם אומרים ולעלות נפש תושיע במהרה בימינו, והספרדים אומרים תושיע ותשמח, לפי שחותרין משמח ציון צריך שתהא מעין חתימה סמוך לחתימה, והאשכנזים לא חשו לזה, לפי שהתשועה הכל

חזון איש זצ"ל על ידי הגאון רבי שמריהו זצ"ל, היאך מתיישבת חתימת ברכת ההפטרה משמח ציון בבניה, בעוד הקטע הסמוך לחתימה הוא ולעלובת נפש תושיע במהרה בימינו, והרי כלל נקוט בידינו כי צריך להיות מעין החתימה סמוך לחתימה, והאם מכאן הוכחה לנוסחאות המוסיפות סמוך לחתימה תושיע ותשמח.

והשיב רבינו החזון איש זצ"ל, כלל זה של מעין החתימה אמור על התוכן והמשמעות של טופס הברכה, ואין הכוונה בדווקא שהתיבות יחפפו זו את זו, והן הם דברי הגאון ערוך השלחן, ולפי זה ניחא ואין צריך להוסיף לנוסח ההברכה תושיע ודוק.

ובואת מצאתי לגאון רבי שמואל דוד מונק זצ"ל בספרו פאת שדך (תפילה דף קפ"ח) שכתב: "בברכת ההפטרה שלאחריה ולעלובת נפש תושיע במהרה בימינו, ויש אומרים תושיע ותשמח במהרה בימינו, ונלע"ד דטעם המוסיפים הוא כדי שיהא סמוך לחתימה מעין החתימה שהרי מסיים וחותם משמח ציון בבניה.

ואידך נוסחא [שרק אומרים תושיע בלא ותשמח], יש ליישב דכיון דהקב"ה עתיד להושיע לעלובת נפש אין לך שמחה גדולה מזו ואף על פי שלשון שמחה לא נתפרש להדיא, מכל מקום חשיב מעין החתימה, וזה כמו שהתבאר ודוק.

ועתה מעלת ידידינו הרה"ג רבי יוסף חיים מזרחי שליט"א, זכה והדפיס מחזור "עוד יוסף חי" לראש השנה, וראיתי שם בברכות הפטרה (הערה כ"ט דף שי"ז): "ולעלובת נפש תושיע, כן הוא הנוסח בכל הסידורים והמחזורים, וכן כתב הרב אבודרהם, ועוד עיין בליקוטי מהרי"ח ח"ב.

שמנהגנו כנוסח הרגיל תושיע במהרה בימינו ודוק.

ודע שכמעט וודאי הגמור אצלי שכך שמעתי בהיותי מתפלל שנים הרבה עם רבותינו הגאונים גדולי הדור האחרון, דודי רבי יהודה צדקה זצ"ל, ורבי בן ציון אבא שאול זצ"ל שלא ברכו ברכות ההפטרה בנוסח זה של תושיע ותשמח, אלא כנוסח המקובל ולעלובת נפש תושיע במהרה וכו'. וכן במחזור היקר אהלי יעקב לראש השנה 9 (ף ק"ג) תיבת ותשמח בסוגריים ללמד שאין נוהגים לאומרה ודוק.

ולפי הנראה מחדש נוסח זה של תושיע ותשמח, הוא הגאון הגדול אדמו"ר רבינו זלמן מליאדי זצ"ל, "שלא מצינו בסידורים שלפנינו נוסח זה", וככתוב בסידור רבינו הזקן (דף ד"ש הערה צ', מהדורת נ"י תשס"ד) עיין שם.

ובבר שמעתי מחכם אחד עצום ורב שליט"א שאין כוונת הרב ערוך השלחן ז"ל במה שכתב "ספרדים" לבני ספרד עדות בני המזרח, אלא כוונתו למה שקוראים "חסידים", שלפעמים הפוסקים מכנים אותם "ספרדים", לפי שבחרו נוסח תפילת האר"י ובני ספרד, עיין בזה בספרי אדמו"ר ממנוקאטש ז"ל, וגם כאן כוונת הרב ערוך השלחן ל"חסידים", ובפרט חסידי חב"ד שמדקדקים בזה לומר תושיע ותשמח כנ"ל, ואני מוסיף כי באמת ראיתי לגר"ז גרוסברג ז"ל בספרו זר התורה (פ"י אות קמ"ו דף ק"ה) שכתב: "בברכת ההפטרה יש מסיימים תושיע ותשמח", ושם בהערות (אות קפ"ט) כתב כן נוסח החסידים "עכ"ל ודוק, וברוך היודע.

ומצאתי בספר מעשה איש ח"א (דף קנ"ב) שכה העיד: "נדרש פעם רבינו הגדול בעל

ראיתי נוסח מחודש "תושיע ותשמח", ונראה שהוא כדי שיהיה מעין החתימה סמוך לחתימה, ברם מה שחותמים משמח ציון בבניה אין עיקר הבקשה על השמחה, אלא על הנחמה והישועה שיעשה הקב"ה לציון, וכמו שכתב הרב אבודרהם על זה: "כדאמרינן בתנחומא [ונמצא בפסיקתא דרב כהנא בנספחים אות ה'] במה עתיד הקב"ה לנחמה בקבוץ בניה לתוכה בשמחה" עכ"ל, ואם כן נוסח דידן "ותושיע" הוא מעין החתימה, ואין צורך להוסיף ותשמח ואכמ"ל". [כעת לא

הרי לנו עדות נאמנה מיודע ספר שידי רב לו בנוסחאות הסידורים והמחזורים "שבכל סידורי ומחזורי בני ספרד" ליתא לתיבת ותשמח, ולדידן בודאי כך העיקר ואין צריך לומר תיבה זו, מכל מקום הנהוגים לומר תושיע ותשמח יש להם על מה לסמוך על מנהג הגר"ז ז"ל ודוק.

הפמרה

ו' ניסן תשנ"ז.

שמנהג אינו מנהג אלא אם נעשה על פי ותיקין וגדולי חכמי העיר וכמו שכתב הרדב"ז, ומה שהרימ"ט כתב שבעלי קורא העידו מה שנתקבל שכך הוא מנהג ירושלם - איני מבין מה תשובה היא זו, והלא סוף סוף מגין לנו שנעשה הדבר על פי חכמי העיר, וכיון שעיקר זה אינו ידוע לנו, לא שייך לפלפל בכלל אם שייך בזה מנהג או לא, אחרי שאין זה מנהג כיון שלא ידוע אם הסכימו עליו גדולי חכמי העיר, והובאו דבריו בקובץ אור ישראל (שם), וגם בלוח דבר בעתו הנ"ל (דף תתנ"ד) עיין שם.

והנה מדבריו ז"ל נראה דאינו חולק על עצם דברי הרימ"ט ז"ל שכתב שכך נתפשט המנהג בירושלם, אלא שטען על דא דמי תקע לכפינו שמנהג זה אכן יש לו תורת מנהג, אחר שלא נתברר שגדולי חכמי העיר יסדוהו, וכמפורש בדבריו ז"ל.

ועם שאני איני כדאי כלל, בענייני איני מבין טענתו זו, דבשלמא אם היה טוען בראיות תלמודיות, ומדברי הפוסקים נגד עדות הרימ"ט, לחיי, אבל אחר שהוא ז"ל בעצם

הנה בקובץ התורני היקר "אור ישראל" דמאנסי (גליון ז' דף קנ"ז ואילך), האריך מעלת הרה"ג הכותב הי"ו בענין הפטרת אחרי - קדושים, בשנה זו תשנ"ז, שקביעותה נדירה, זח"ג, עיין שם בארוכה.

ואקדים ואומר דלדידן בני ספרד הי"ו, אין שאלה ונפקותא בהא, וכמו שכתב להדיא רבינו הגדול ז"ל בפרי חדש (סימן תכ"ח), ועיין גם למו"ז הגאון ז"ל בספרו כף החיים (שם אות נ"ב) ע"ש.

והביא שם הרב הכותב הי"ו מה שנחלקו רבנן, גאוני בתראי ז"ל, דהגאון מירושת"ו רימ"ט ז"ל כתב שקיבל מבעלי קורא הזקנים שכן הוא מנהג ירושלם ת"ו להפטיר בהתשפוט לפרשת אחרי, והוסיף שבעלי הקורא לא הם שקבעו את המנהג, אלא הם העידו מה שנתקבל מפי הזקנים שכך הוא מנהג ירושלם עש"ב, והובאו הדברים בארוכה בלוח היקר "דבר בעתו" לשנת תשנ"ז (דף תתנ"ב) עיין שם. ושכנגדו חלוק עליו, הוא הגאון רש"ג ז"ל, וכה טען: "עיקר שבעיקרים הוא,

ומצאתי לרבינו החבי"ב ז"ל בכנסת הגדולה חו"מ (סימן ר"א הגב"י אות י"ט) שכתב: "כתב במשא מלך (דיני מנהגות מנהגי ממון שורש ו') כל מנהג פשוט בעיר מעמידין אותו בחזקתו, ואומרים שבוודאי כן נהגו הראשונים ע"ש, וכן כתב הרשב"א בתשובות המיוחסות לרמב"ן (סימן נ"א): "כל מקום שנהגו שלא להכריז - סתמא דמילתא לא בטעות נהגו, אלא אומר אני שעיקר המנהג כדין היה" וכו' ע"ש, ועיין לגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספרו שו"ת חיים ושלום ח"א (סימן ל' דס"א ע"ד) ודוק.

ומינה דון נמי לנדון דידן "דאחר שבעלי הקורא דשנת תרס"ב ותרע"ט ותש"ג, הם מעידים שכך נתקבל מפי הזקנים שכך מנהג ירושלים", וכלשון הרימ"ט ז"ל שם, זה עצמו עדות נאמנה שהמנהג נתייחד על פי חכמי העיר, וכאשר הבאתי לעיל, ולפיכך דברי הגרש"ג ז"ל בזה בענייני לא זכיתי להבין, וצל"ע.

ומה שסיים הגאון הנ"ל ז"ל: "ואדרבה ממקומו הוא מוכרע שלא הסכימו הגדולים עליו [על מנהג ירושלים הנ"ל] כי איך יכריעו נגד כל הראשונים ז"ל, שכמעט דעת כולם לקרוא לפרשת אחרי בהלא כבני" וכו' ע"ש.

בעניי גם זה אינו מובן אצלי, והרי רבות רבות כזאת מציינו שמנהגים מיוסדים על פי סברות יחידים, ולא כדעת רוב הפוסקים, והא לך לשון רבינו הגדול הש"ך יו"ד (סימן ס"ה אות ד'): "בהרבה ענינים מציינו שהמנהג כפוסק אחד ולקולא, הגם שהרבה פוסקים הם חלוקים עליו" ע"ש, ועיין לגאון מקיטוב רבי יעקב שור ז"ל בשו"ת דברי יעקב (ס"ג ג), ובספר היקר ארץ החיים (בכללים בראש שהספר כלל ה' ד"ד סע"ד) וע"ש, ולפיכך גם בזה דבריו צ"ב.

הדבר מודה לדברי הרימ"ט ז"ל שכך היה המנהג בירושלים, אלא שטוען כנגד זה דמנין לנו שהמנהג הזה יש לו תורת מנהג שנתייחד על פי גדולי חכמי העיר וכנ"ל, ותמה אני על עצמי, שהרי כשם שלימדונו רבותינו הפוסקים ז"ל ואמרו שהמנהג צריך להיות מיוסד על פי גדולי חכמי העיר, וכנ"ל, כמו כן הם אמרו שכל שפשט המנהג - זה עצמו מעיד עדות נאמנה שהוא על פי הסכמת חכמי העיר, וכמפורסם, וכדכתב להדיא הגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בשו"ת חיים ביד (סימן ל"ו סד"ה וא"כ דמ"ד ע"א) ומייתי לה ממה שכתבו מהרי"ק בתשובותיו (שורש נ"ד), ושו"ת משפטי שמואל (ס"ס צ"ב דצ"ו ע"א) ע"ש, ועיין גם בכנסת הגדולה חו"מ (סימן ר"א הגב"י אות י"ב) ע"ש.

ואני עני יעקב הקטן, מוסיף שכבר כתבו כן רבותינו הראשונים תקיפי קמאי דקמאי אשר משאתם יגורו אלים, וזו לשון רבינו הריטב"א ז"ל בחידושו לכתובות (ק' ע"ב ד"ה כ'): "כתב רבינו הרמב"ן ז"ל בתשובת שאלה, שכל מנהג שהוא נהוג פשוט בעיר, מעמידין אותו על חזקתו, ותולין שכך הסכימו עליו ראשונים שלהם כראוי ולפיכך דנין בו, וכן כתוב בתשובות הרי"ף ז"ל עכ"ל", והביאו הדברים להלכה מרן ז"ל בבית יוסף חו"מ (סימן ק"ט סעיף י"ד), ובשו"ת מטה יוסף ח"א או"ח (סימן ב'), ובשו"ת פרח מטה אהרן ח"א (סימן כ"א דנ"ה ע"א) ע"ש.

הרי לנו להדיא מפי תלת קראי, רבותינו אבות העולם הרי"ף, והרמב"ן, והריטב"א ז"ל שלימדונו שכל שפשט המנהג בעיר, מעמידין אותו על חזקתו, ותולין שכך הסכימו עליו הראשונים ולפיכך דנין בו, ואין לנו לומר דשמא נתייחד על פי הדיוטות ודלת העם וכיוצא בזה.

אבל פוסק אחד או שנים מתירים, והעולם נוהגים להקל, אין למחות בידם כיון שיש מתירים, ועיין בזה לגאון רבי אברהם הכהן ז"ל בספרו טהרת המים חלק שיורי טהרה (מערכת כ' אות ל"ו) ושם נסמן ע"ש.

ורבינו הרשב"א ז"ל בתשובותיו (ח"ז סימן שמ"ו) נשאל בענין אם מותר לקרוא באגרת שלומים בשבת וכתב: "כבר ראית שאני דעתי לומר שאסור וכו', ומכל מקום מי שדעתו נוטה לדברי הרמב"ן ז"ל (שהתיר), אין כח בידני למחות בידו, כענין שאמרו בחולין (ט"ו ב'), ולפיכך כל מי שנוהג כאחד מן הגדולים ואין בידנו ראייה מכרחת אין בנו כח למונעו, והאמת יורה דרכו" עכ"ל, והביא דבריו מן ז"ל בבית יוסף א"ח (סימן ש"ז ד"ה וכל, ויש לתקן הדברים שם על פי גוף התשובה דלעיל ע"ש), ועיין בכנסת הגדולה אור"ח (שם), ושו"ת שדה הארץ ח"ג (סימן כ"א), ועיין בסוף חיבורי תפארת יצחק (קונטרס תורת המנהגים) ובחיבורי ברכת יעקב (לפי המפתח), ובחיבורי מאמר יעקב שהארכתי בענינים אלו בס"ד.

ושוב הנני חוזר ואומר דלדידן בני ספרד אין נפקותא בהא, ובני אשכנז בודאי יעשו כפי הוראות רבותיהם גדולי ישראל שליט"א, ולא כתבתי אלא כתלמיד הדן בקרקע לפני רבותיו, ולעזור לב המעיינים הע"י.

מאמרי זה נדפס לראשונה בקובץ התורני "אור ישראל" סיון תשנ"ז (גליון ח'), וכאן עם קצת תיקונים, ועוד בענין זה עיין באור ישראל שם (גליון ג"ב דף פ"ט ואילך) ודוק.

ואב"ד דעיר התורה ג'רבה, מר ניהו רבה, הגאון מושיע מקומו, רבי יעקב הכהן גדישה ז"ל בספרו דברי יעקב (מערכת ל' אות ב') העלה שאין לבטל מנהג אף על פי שאינו בנוי ומיוסד על פי סברת רוב הפוסקים, ועמיתו ממלא מקומו, הוא הגאון מהרמ"ז ז"ל בהגהותיו אמר משה (שם דכ"ה ע"ג) כתב עלה הנפק וחתם: "וכנים הדברים" ע"ש.

והגאון מהרמ"ז ז"ל עצמו בספרו אלה מז"ה (דף ה' סע"ב) כתב: "וידוע שאין לבטל המנהג הגם שהוא מיוסד על פי סברת פוסק אחד דלא כהילכתא", וחזר וכתב זאת פעמים הרבה בספרי קדשו, ולדוגמא עיין לו בשו"ת ויאמר משה יו"ד (ס"ס י"ב ד"ה מה דט"ז ע"א) כתב: "מה גם אם נהגו להיתר דנודע שיש לקיים המנהג הקבוע כשיש לו סמך גם על פי סברת איזה פוסק לומר דמתחילה נהוג כוותיה ועיין כנסת הגדולה חו"מ (סימן ר"א אות פ"ה ופ"ו ופ"ז), ועוד לו שם (סימן כ"א ד"ח סע"ד) כתב: "וידוע דיש לקיים המנהג ואין לבטלו אפילו אם הוא מיוסד על פי דעה אחת מהפוסקים, הגם דסוגיין דעלמא דלא כוותיה, ואם כן נהגו ואין לבטל המנהג" עכת"ד, ובספרו שו"ת ויען משה (בהשמטות דמ"ב ע"ג) כתב: "וידוע שאין לבטל שום מנהג אם יש לו על מה לסמוך אפילו סברת מיעוט פוסקים" וע"ש, ועיין לגאון מהרש"ם ז"ל בדעת תורה יו"ד (סימן ל"ה אות פ') ע"ש.

וביוצא בזה ראיתי שמתבאר מדברי גדולי האחרונים, הוא רבינו המגן אברהם (סימן תנ"ו סק"ו) דאף כשרוב הפוסקים אוסרים,

הרהור

גזר עלי - חלילה לך להרהר כן, וזהו לא תקרבו.

ולאמור לעיל דבשמירת היסוד גם מחשבה עבירה היא ואסור לומר אפשי ואפשי, אפשר לפרש בדרך רמז, כוונת הפסוק בשמות (י"ט י"ב) לאמר השמרו לכם עלות בהר ונגוע בקצהו כל הנוגע בהר מות יומת, "לאמר" זה גילוי עריות (סנהדרין נ"ו ב'), "הר" זה יצר הרע (סוכה נ"ב א'), וזהו שאמר השמרו לכם עלות בהר של עבירות "לאמר" ונגוע בקצהו לומר אפשי ואפשי, משום שכל הנוגע בהר בענין "לאמר עריות" - מות יומת וכו' עכ"ל ודפ"ח.

אלא שאני בענייתי תמה על עצמי, שלשון רבותינו ז"ל בספרא (פרשת קדושים פ"ט ה"ב) כך הוא: "ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי מובדלים אתם מן העמים הרי אתם לשמי ואם לאו הרי אתם של נבוכדנצר מלך בבל וחבריו. רבי אלעזר בן עזריה אומר מנין שלא יאמר אדם אי אפשי ללבוש שעטנז, אי אפשי לאכול בשר חזיר, אי אפשי לבוא על הערוה, אלא אפשי, אבל מה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי כך, תלמוד לומר ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי, נמצא פורש מן העבירה ומקבל עליו מלכות שמים", והובא בילקוט שמעוני שם (רמז תרכ"ו) ועוד.

הרי לנו מפורש בספרא שרבותינו ז"ל גם בעריות, אמרו שיאמר האדם אפשי ואפשי, ולכאורה בזה נסתרו דברי הני תרי רבותינו הגאונים הנ"ל, וצ"ע.

ובאמת נעלם ממני מדוע רש"י ז"ל בפירושו לתורה כנ"ל הזכיר רק שתי הדוגמאות אכילת חזיר ולבישת שעטנז, והשמיט ענין

ויקרא (כ' כ"ו): "והייתם לי קדשים, כי קדוש אני ה', ואבדל אתכם מן העמים להיות לי".

ופירש רש"י ז"ל: "ואבדל אתכם מן העמים להיות לי, אם אתם מובדלים מהם, הרי אתם שלי, ואם לאו הרי אתם של נבוכדנצר וחבריו. רבי אלעזר בן עזריה אומר מנין שלא יאמר אדם נפשי קצה בבשר חזיר, אי אפשי ללבוש כלאים, אבל יאמר אפשי, ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי, תלמוד לומר ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי שתהא הבדלתכם מהם לשמי פורש מן העבירה ומקבל עליו עול מלכות שמים". [ענין "אם אתם מובדלים מהם, הרי אתם שלי, ואם לאו הרי אתם של נבוכדנצר וחבריו" - נתבאר היטב בחיבורי זכות יצחק ח"א (סימן ה') עיין שם וצרף לכאן].

וראיתי לגה"צ רבי הילל ז"ל מקאלאמא, בספרו אבקת רוכל ח"א (סימן קי"ב דקמ"ח ע"א) שכה כתב: "שמעתי בשם הצדיק הגאון רבי הירש חריף ז"ל, בעל ספר טיב גיטין, שאמר בכוונת הכתוב נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם, שבחזיר שם חיוב לומר אפשי ואפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי, מה שאין כן בריחוק עבירה של עריות, אסור לומר אפשי ואפשי, משום ששם גם ההרהור והמחשבה עבירה היא.

ובזה אפשר לפרש כוונת הפסוק (ויקרא י"ח ו') איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה אני ה', ולכאורה תיבת "תקרבו" יותרת היא, אלא אזהרת התורה היא שלא תקרב מחשבה זאת בלבך לומר אפשי ואפשי ומתוקה ונעימה עבירה זאת, רק אבי שבשמים

כגנבה וגזלה, ואונאה, ולהזיק למי שלא הרע לו, ולגמול רע למטיב לו, ולבזות אב ואם וכיוצא באלו, והן המצוות שאמרו עליהן חכמים ז"ל (יומא ס"ז ב') שאילו לא נכתבו ראויות הן ליכתב, ויקראו אותן קצת חכמינו האחרונים, "המצוות השכליות".

ואין ספק שהנפש אשר תכסף לדבר מהן ותשתוקק אליו, שהיא חסרה, ושהנפש החשובה לא תתאוה לאחת מאלו הרעות כלל, ולא תצטער בהמנעה מהן.

אבל הדברים שאמרו עליהם החכמים, שהכובש את יצרו מהם הוא יותר חשוב, וגמולו יותר גדול, הן "המצוות השמיעיות" [ר"ל חוקים] וזה אמת, שאלמלא התורה לא היו רעות כלל, ומפני זה אמרו, שצריך האדם שיניח נפשו אוהבת אותן ולא יהיה מונע מהן, אלא התורה.

ובחזון חכמתם, עליהם השלום, במה שהמשילו, שהם לא אמרו "אל יאמר אדם אי אפשי להרוג הנפש, אי אפשי לגנוב, אי אפשי לכזב, אלא אפשי ומה אעשה אבי שבשמים גזר עלי", אבל הביאו דברים שמעיים כולם, בשר בחלב, לבישת שעטנז, עריות, ואלו המצוות וכיוצא בהן הן אשר קראן השי"ת "חקות". ואמרו רז"ל "חקים שחקקתי לך אין לך רשות להרהר בהם", ואומות העולם משיבים עליהם, והשטן מקטרג בהם, כגון פרה אדומה ושעיר המשתלח. ואשר קראו אותן האחרונים שכליות תקראנה מצוות, כפי מה שבארו החכמים "עכ"ל. ועיין בספר משך חכמה על התורה ויקרא (שם), ובספר הברית ח"ב (מאמר ה' פ"ג ופ"ד), ועוד שם בספר הברית ח"ב (מאמר י"ג פ"ח ופכ"ט) ודוק.

ומצאתי עכשיו בספר עקידת יצחק (שער ק') שכתב: "הרמב"ם כתב שחכמינו ז"ל

העריות וצ"ב. [ופשיטא שאין תלות ולומר שגירסת רש"י ז"ל היתה רק אכילת חזיר ולבישת שעטנז, אחר שגם בילקוט שמעוני העתיק עריות, וכן כל רבותינו הראשונים ע"ה העתיקו זאת עיין בדברי הרמב"ם לקמיה, וכן הוא בדברי רבינו בחיי ויקרא (שם) ועוד הרבה].

וזו לשון הרמב"ם ז"ל בפירוש המשניות הקדמה למסכת אבות (פרק ו'): "וכאשר חקרנו דברי חכמים בזה הענין, נמצא להם שהמתאוה לעבירות ונכסף אליהן, הוא יותר חשוב ויותר שלם מאשר לא יתאוה אליהן ולא יצטער בהנחתן, עד שאמרו, שכל אשר יהיה האדם יותר חשוב ויותר שלם, תהיה תשוקתו לעבירות וצערו בהנחתן יותר גדולות. והביאו בזה הדברים ואמרו (סוכה נ"ב א') "כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו", ולא דיים זה, עד שאמרו, ששכר המושל בנפשו גדול לפי רוב צערו במשלו בנפשו, ואמרו "לפום צערא אגרא".

ויותר מזה, שהם צוו להיות האדם מתאוה לעבירות, עד שהזהירו מלומר אני בטבעי לא אתאוה לזאת העבירה, ואף על פי שלא אסרה התורה, והוא אמרם (בספרא הנ"ל) "רבן שמעון בן גמליאל אומר, לא יאמר אדם אי אפשי לאכול בשר בחלב, אי אפשי ללבוש שעטנז, אי אפשי לבא על הערוה, אלא אפשי, ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי".

ולפי המובן מפורטי שני המאמרים בתחילת המחשבה הם סותרים זה את זה, ואין הענין כן, אבל שניהם אמת ואין מחלוקת ביניהם כלל, והוא שהרעות אשר הן אצל הפילוסופים רעות, אשר אמרו שמי שלא יתאוה אליהן יותר חשוב מן המתאוה אליהן ויכבוש את יצרו מהן, הם הענינים המפורסמים אצל כל בני אדם שהם רעים כשפיכת דמים,

אלא נראה שאדרבא עיקר החזוק להתחזק שלא לפרוש ממנו בגועל נפשו, אפס כי לא תהיה תפארתו בכך, אבל יתחזק מאוד לשום על לבו שנפש היפה תאכלנו, והוא עצמו אם ירגיל בכך לא יתעבנו, ואינו פורש ממנו אלא מחמת גזרת מלך כדי שיהא מקבל שכר על הפרישה. וזה שאמר הכתוב לא תאכלנו למען ייטב לך ולבניך אחריו כי תעשה הישר בעיני ה', כלומר לא תאכלנו, מוקצה מחמת איסור עצמו, לא שיהיה מוקצה מחמת מיאוס, כדי שתטול בכך שכר עליו שאתה עושה הישר בעיני ה', לא הישר בעיניך "עכ"ל. ודפח"ח. ועיין לגאון חיד"א ז"ל בספרו מדבר קדמות (מערכת פ' אות ט"ז) ודוק.

* * *

ודע דמדברי הרמב"ם הנ"ל על פי הספרא, מתבאר דעירות הם בגדר "חוק", דהיינו שהיא מצוה שלנו לא נתגלה טעמה וכך גזרה חכמתו יתברך וכדרכת הרמב"ם ז"ל סוף הלכות מעילה, וזו לשון הרב המגיד משנה הלכות אישות (פ"א ה"ד): "איסור העריות היא גזירה ודבר שאין לו טעם בכל פרטיו, והנה תראה שאם חמותו היא בסקילה, ואם אמו מדברי סופרים בלבד, ונדה היא בישראלית מן התורה בכרת, ובגויה אין נדות כלל אלא מדברי סופרים", ועיין בזה בחיבורי חוקי רצונך ח"א (סימן א' הערה י"א דף י"ג) עש"ב, וצרף לכאן.

ולפי האמור שעריות בגדר חק כמפורש בספרא וכו"ל, צריך אני להבין דברי הספרא (פרשת אחרי מות פי"ג ה"ט): "את משפטי תעשו אלה הדברים הכתובים בתורה שאילו לא נכתבו בדין היה לכתבן, כגון הגזלות והעריות ועבודה זרה וקללת השם ושפיכות דמים,

אינם מדברים רק בדברים האסורים מצד המצות השמעיות, שאין השכל גוזר עליהם, כי דברים כאלו אין על האיש השלם למאוס אותם ולהעזוב מהם, כי אם מפאת אזהרת הדת ויראת שמים, ובאלו כל מה שתרבה התאוה אליהן יגדל השכר, והראיה ממה שהזכירו בש"ר חזיר ובשר בחלב וכלאים, ולא אמרו רצוח גנוב ונאוף ודומיהם", וצ"ע שאכן בספרא כן הזכירו העריות, וכך העתיק הרמב"ם ז"ל עצמו כנ"ל וצ"ב.

ובתב הגאון מהרי"ט ז"ל בספרו צפנת פענח על התורה (פרשת חוקת דרוש ראשון): "אמרו בסוף מכות (כ"ג ב') הרי הוא אומר רק חזק לבלתי אכול הדם, ומה אם הדם שנפשו של אדם קצה בהם, הפורש הימנה מקבל שכר, גזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להן ומחמדתן, הפורש מהן על אחת כמה וכמה שיזכה וכו'", ומשם למדו שאם ישב אדם ולא עבר עבירה נותנים לו שכר כעושה מצוה" ע"ש.

וזה לא יתכן זולתי בהיות פורש מפני גזרת מלך, וכמו שאמרו (בספרא הנ"ל) "אל יאמר אדם אי אפשי בבשר חזיר, אי אפשי לבעול את הערורה וכו', אלא אפשי ואפשי אלא שאבי שבשמים גזר עלי", ופירשו אותו על הכתוב "והייתם לי קדושים ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי", נמצא פורש מן האיסור ומתדבק בו יתברך.

אכן כשיפרוש האדם מן האיסור לפי שהוא מעצמו מרחקו, אינו מקבל שכר בפרישותו ואין שם דבקות ביראתו, והרי אתה דן קל וחומר, ומה הדם שנפשו של אדם קצה ממנו וכו', וקשה שהרי אין בזה שכר מאחר שנפשו קצה. ועוד למה הוצרכו לו כמה אזהרות וחזוקים, מאחר אשר תגעל בו נפש האדם אין צריך חזוק.

ומדברי הספרא כאן מתבאר שעירות אינן בגדר חוק כאכילת חזיר וכו', אלא עריות בגדר משפט שהשכל האנושי מחייבן ואילו לא נכתבו בדין היה לכותבם וצ"ב, ורשמתי למזכרת עד שנעיין בדברי רבותינו המפרשים ז"ל. [ועיין בחיבורי הנכחי לקמן (ערך חוקים ומשפטים)].

שאלו לא נכתבו בדין היה לכתבן, ואלו שיצר הרע משיב עליהם ואומות העולם משיבין עליהם, כגון אכילת חזיר, ולבישת כלאים, וחליצת יבמה, וטהרת המצורע, ושעיר המשתלח שיצר הרע משיב עליהן ואומות העולם משיבין עליהם - תלמוד לומר אני ה' חקקתים אין את ראשי להשיב עליהם".

השאלה

אם יש מצוה בהשאלה

חיוב להלוות כי אם כשהמלוה בטוח במעותיו, כגון שנותן לו משכון, כמבואר בתוספות בבא מציעא (פ"ב ב' ד"ה במלוה) אבל בהשאלה שאין לו עצה למשכנו שהרי אם ימשכנו על השאלה, בלאו הכי יפטר השואל מדיןשאלה בבעלים, אין מצוה להשאל, ואף שיכול להתנות להתחייב בשאלה בבעלים, לאו כולי עלמא דינא גמירי ולא חייבתו תורה בכך.

ושם באמרי יושר כתב טעם חדש מדוע אין מצוה בהשאלת חפצים, משום דדוקא בהלוואת כסף דאסרה תורה לקבל שכר מטעם ריבית, ואף בדרך שכירות אסור כמבואר בבבא מציעא (ע' א') על כן חייביה רחמנא להלוות לכל אדם, אבל בחפצים כיון דהדרו בעינייהו ורשאי להשכירן אין עליו שום חיוב להשאל, אלא דשאלת ספרים מצוה היא ליתן בחנם אף דאפשר להשכירן מקרא דהון ועושר בביתו ע"ש.

ובספר אור שמח על הרמב"ם הלכות נדרים (פ"ו הט"ז) הביא ראייה שאין מצוה להשאל חפצים מהא דכתב בשו"ת הר"ן (סימן י"ט) הביאו הש"ך חו"מ (סימן ע"ב אות כ"א) שהשואל מחברו ספר ללמוד בו פטור מאונסין, אף על גב דסתם שואל חייב באונסין, מאחר

בקובץ התורני החשוב "מעדני אשר" (גליון תקמ"ג) כה כתב: "שמות (כ"ב כ"ד) "אם כסף תלוה את עמי", ובמכילתא [הובא בפירוש רש"י] כל אם שבתורה רשות, חוץ מאם כסף תלוה את עמי דהוי חיוב. ויש לחקור האם רק להלוות כסף הוא חיוב ומצוה, או דיילא גם להשאל חפצים יש מצוה.

ובספר פנים יפות כאן, כתב שדוקא כסף מצוה להלוות, שאין למלוה שום הפסד בדבר, מה שאין כן השאלת חפצים שמתקלקלים ונפסדים מחמת מלאכה - אין חיוב להשאל, והביא ראייה לזה מהא דכתב בשו"ת הר"ן והביאו הסמ"ע חו"מ (סימן ע"ב אות ה') השואל ספר מחבירו פטור מן האונסים, משום דאין כל הנאה שלו, דהמשאל ספר עושה מצוה, משמע דבשאר חפצים אין בו אזהרה כמו בהלוואה, והטעם משום שהוא מתקלקל בתשמישו ולא הזהירה התורה אלא בהלאוה שאין בו פסידא, וכן כתב בספר חקרי לב יו"ד (ח"ג סימן קכ"ח) שאין השאלה בכלל מצות אם כסף תלוה, מהאי טעמא שיש בה חשש פחת והפסד, מה שאין כן בהלוואת מעות.

ובשו"ת אמרי יושר ח"א (סימן מ"ד) הוסיף שהרי גם בהלוואת מעות מצינו שאין

בזה, דבמסכת סוכה (מ"ט סע"ב) אמרו: "תנו רבנן בשלשה דברים גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה, צדקה בממונו גמילות חסדים בין בגופו בין בממונו, צדקה לעניים גמילות חסדים בין לעניים בין לעשירים, צדקה לחיים גמילות חסדים בין לחיים בין למתים", ופירש רש"י ז"ל: "גמילות חסדים בין בגופו, כגון מספיד למת, נושא, קוברו, משמח חתן, מלווה חברו בדרך: ובממונו, מלווה לו מעות, משאלו כלים ובהמה", הרי לנו דברים מפורשים שיש מצוה בהשאלה לחבירו כמו המלווה לו מעות.

ומצאתי לרבנותינו בעלי התוספות ז"ל על התורה מהדורת מושב זקנים ויקרא (י"ט י"ח דף שמ"ט) שכתבו משם עמוד ההוראה רבינו הרא"ש ז"ל: "לא תקום ולא תטור. אי זו היא נקימה, אמר לו השאילני מגלך וכו', אמר ליה לאו, למחר אמר לו זה השאילני קרדומך, אמר ליה איני משאילך כדרך שלא השאלתני אתה, זו היא נקימה, וקשה למה הזהירה תורה בלאו על השני אם לא ישאיל, ועל הראשון שלא רצה להשאיל לא הזהירה, ומתמצים כי הראשון שלא השאיל מחמת צרות עין שבו, לא הקפידה תורה, שאינה מצוה על אדם להשאיל כליו אם אינו רוצה, אבל השני שאינו מניח מלהשאיל בשביל צרות עין, אלא מחמת שנאה שהוא נוקם, על זה הקפידה תורה. ויש מפרשים שהראשון עונשו מרובה ואין צריך להזהיר עליו, כדאמרינן דנגעים באים על צרי עין", והביא הדברים בנו הטור הארוך על ויקרא שם. [ויש לומר שרש"י ז"ל בסוכה הנ"ל שסובר שיש מצוה להשאיל, יסביר כיש מפרשים הנ"ל וא"ש].

ועיין בספר אמרי נעם על התורה ויקרא שם מה שכתב בזה, והגה"צ רבי מרדכי הריס

שהמשאיל עושה מצוה בהשאלתו יש לו הנאת פרוטה דרב יוסף, שכיון שהוא עסוק במצוה פטור מליתן פרוטה לעני, ונמצא שנהנה גם המשאיל מהשאלה ואין כל הנאה של השואל, ובשואל בעינן כל הנאה שלו ע"כ. ואם כן קשה אם נאמר דכל שאלה היא מצוה עשה מדוע יתחייב השואל באונסין, הרי אין כל ההנאה שלו, דהרי להמשאיל יש גם הנאה, דרק בהלוואה מצוה עשה מן התורה, אם כסף תלווה חובה, אבל שאלה לא מצינו שתהיה מצוה ע"ש.

ורבינו החפץ חיים ז"ל בספרו אהבת חסד (פ"א ה"ב) כתב שמצוה להשאיל לאדם כליו ושאר חפציו, כי הכל ממדת החסד הוא, שהקב"ה חפץ בו, כדכתיב "כי חפץ חסד הוא", ובחסד כלול כל ענין שהאדם יכול להיטיב עם חבריו, ושם בהגהות נתיב החסד (אות ז') כתב ואין להקשות אם יש מצוה להשאיל כלי לכל אדם, יהיה כל שואל כלי פטור מאונס, שהרי המשאיל נהנה מפרוטה כההיא דבבא קמא (נ"ו ב') היינו שאם עני היה בא באותה שעה שמשאילו לבקש צדקה היה פטור מלתת לו, ואין כל הנאה של שואל, יש לומר שלא מצוה גמורה היא כמו במשאיל ספר לחברו". עד כאן מגליון מעדני אשר הנ"ל, **ובס"ד** זה אשר כתבתי לו: ראיתי בגליון "מעדני אשר", פרשת משפטים שעמד בחקירה האם יש מצוה בהשאלת חפצים לחבירו, כמו שיש מצוה להלוות לחבירו, והאריך כמנהגו הטוב בהבאת דברות רבותינו גדולי בתראי ז"ל בענין עש"ב.

הנה כעת לריבוי הטרדות, אי אפשר לי לעיין בגוף דברות קדשם ז"ל של גאוני בתראי שהביא מעכ"ת הי"ו, מכל מקום תמה אני על עצמי שלא הובאו דברי רש"י ז"ל המפורשים

וצע"ע, ורשום אצלי לעיין בזה גם בנתיבות המשפט (סימן ע"ב אות ט"ז ואות י"ז) ולגאון רבי יוסף ענגיל ז"ל שו"ת בן פורת ח"ב (סימן ג'), וכעת לא איסתייעא מילתא, והארכתי בזה במקומו בס"ד.

זצ"ל בהגהותיו שם ציין לדברי רז"ל במדרש ויקרא רבה (פי"ז ס"ב) שמתבאר שיש מצוה בהשאלת כלים ע"ש, וכן הוא בספרו יד מרדכי (דף כ"ג), והוסיף הביא דברי התומים (סימן ע"ב אות י"ח) שאין מצוה בהשאלת כלים ע"ש

חידושי סוגיות

(כתובות ס"ב ב')

בענין רבי עקיבא צנוע ומעלי

[תרנן לשוני סי' לה]

ונראה לי לפרש עם ההיא עובדא דמסכת שבת (קכ"ז ב'): "תנו רבנן הדין חבירו לכף זכות דנין אותו לזכות, ומעשה באדם אחד שירד מגליל העליון ונשכר אצל בעל הבית אחד בדרום שלש שנים, ערב יום הכפורים אמר לו תן לי שכרי ואלך ואזון את אשתי ובני, אמר לו אין לי מעות, אמר לו תן לי פירות, אמר לו אין לי, תן לי קרקע, אין לי, תן לי בהמה, אין לי, תן לי כרים וכסתות, אין לי, הפשיל כליו לאחוריו והלך לביתו בפחי נפש. לאחר הרגל נטל בעל הבית שכרו בידו ועמו משוי שלשה חמורים אחד של מאכל ואחד של משתה ואחד של מיני מגדים והלך לו לביתו, אחר שאכלו ושתו נתן לו שכרו, אמר לו בשעה שאמרת לי תן לי שכרי ואמרתי אין לי מעות במה חשדתני, אמרתי שמא פרקמטיא בזול נזדמנה לך ולקחת בהן, ובשעה שאמרת לי תן לי בהמה ואמרתי אין לי בהמה במה חשדתני, אמרתי שמא מושכרת ביד אחרים, בשעה שאמרת לי תן לי קרקע, ואמרתי לך אין לי קרקע במה חשדתני, אמרתי שמא מושכרת ביד אחרים היא, ובשעה שאמרתי לך אין לי פירות במה חשדתני, אמרתי שמא אינן מעושרות, ובשעה שאמרתי לך אין לי כרים וכסתות במה חשדתני, אמרתי שמא הקדיש כל נכסיו לשמים, אמר ליה העבודה כך היה הדרתי כל נכסי בשביל הורקנוס בני שלא עסק בתורה, וכשבאתי אצל חבירי בדרום התיירו לי כל נדרי, ואתה כשם שדנתני לזכות המקום ידין אותך לזכות" ע"ש.

כתובות (ס"ב ב'): "רבי עקיבא רעיא דבן כלבא שבוע הוה, חזיתיה ברתיה דהוה צניע ומעלי, אמרה ליה אי מקדשנא לך אזלת לבי רב, אמר לה אין, איקדשא ליה בצניעה, ושדרתיה. שמע אבוא אפקה מביתיה, אדרה הנאה מנכסיה, אזיל יתיב תרי סרי שנין בבי רב, כי אתא אייתי בהדיה תרי סרי אלפי תלמידי שמעיה לההוא סבא דקאמר לה עד כמה קא מדברת אלמנות חיים, אמרה לי אי לדידי ציית יתיב תרי סרי שני אחריני אמר ברשות קא עבידנא הדר אזיל ויתיב תרי סרי שני אחריני בבי רב", עיין שם.

ובתוספות שם (ד"ה דהוה) כתבו: "דהוה צניע ומעלי, והא דאמר בפסחים (מ"ט ב') אמר רבי עקיבא כשהייתי עם הארץ הייתי אומר מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור משמע דלא הוה מעלי, איכא למימר דהתם לאו משום שהיה שונא תלמידי חכמים אלא משום שהיה סבור שמתגאין על עמי הארץ מפני תורתן והיו תלמידי חכמים שונאים אותם, וגם משום שלא היו מניחין אותם ליגע בהם כדאמרין בחגיגה (י"ח ב') בגדי עם הארץ מדרס לפרושים אבל מכל מקום שומר מצות היה. רבינו תם ז"ל, וכן הוא בתוספות שאנץ לכתובות, ובתוספות רא"ש ז"ל שם.

ובס"ד נתעוררתי להבין דהיכן ראתה רחל את רבי עקיבא שהיה צנוע ומעלי במדות טובות.

(ב'): "אספו לי חסידי אלו רבי עקיבא וחבריו שמסרו נפשם לזביחה על דברי תורה, ואמר (שם) שביק רבי עקיבא לחסידותיה", ועיין בחיבורי זכות יצחק ח"א (סימן ב'), ובספר הזהר הקדוש ח"ב (דנ"ד ע"ב): "ארבעה נכנסו לפרדס וכו', ההוא שלימא חסידא [רבי עקיבא] דאתיא בסטרא דימינא" חסד וכו', ובוזהר חדש (מדרש רות): "אמר רבי עקיבא חסידים הראשונים תקנו קריאת שמע כנגד עשרת הדברות" ודוק היטב. **ובתב** הגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספרו הכתוב לחיים (תהלים מזמור ד' ד"ה סע"ב): "ודעו כי הפלה ה' חסיד לו ה' ישמע בקראי אליו, אמרתי [לפרש] עם מה שאמרו רז"ל דחסיד נקרא מי שמעביר על מידותיו, וידוע מה שאמרו בתענית (כ"ה ב') גבי רבי עקיבא לא מפני שזה גדול מזה אלא שזה מעביר על מידותיו ולכן נענה בתפילתו ע"ש, ואם כן זהו אומרו ודעו כי הפלה ה' חסיד לו, דיהיה לפלא, שאחרים מתפללים ואינם נענים, וחסיד אני, דאני מעביר על מידותי ובוזה אזכה שה' ישמע בקראי אליו שיענני בתפילתי". ושוב מבואר שרבי עקיבא חסיד היה, שהיה מעביר על מדותיו. [מה שהביא הגאון רבי חיים פאלאג'י שאמרו חז"ל שהמעביר על מידותיו נקרא חסיד, עיין ראש השנה (י"ז ב'), ומדרש תהלים (פל"ז ס"א ופ"ו ס"א) ועיין בחיבורי דרופתקי דאורייתא ח"ב (סימן ד') אות ה' דף מ"ז] וצרף לכאן].

והנה אותו אדם מופלא שלימד זכות כל כך מבואר בספר שאילתות דרב אחאי גאון ז"ל (שאלתא מ') שהיה רבי עקיבא, ולפי זה צא וראה ממעשה זה כמה גדול היה רבי עקיבא במעלות המידות עד להפליא, והיינו שאמרו שרחל ראתה אותו צנוע ומעלי ודוק היטב.

ומוספים אנו בה דברים בס"ד ואומרים ומה ימתקו אמרות רבותינו שאמרו על רבי עקיבא צנוע ומעלי, שיש להבין מהו תואר צנוע דנקטו כאן ומדוע דוקא בתואר צנוע נקטו. ויש לפרש עם דברי רש"י בבבא קמא (ס"ח ב'): "צנועים, בני אדם חסידים שרוצין לסלק ידי כל אדם מעבירה", והוא הוא רבי עקיבא שהיה דן לכף זכות את בעל הבית שלו רבי אליעזר כי רצה לסלק ידו מן העבירה ודוק היטב.

ובחון לשון הזהב של רש"י ז"ל שכתב: "צנועים בני אדם חסידים" וכו', והיא היא מידת רבי עקיבא שחסיד היה כאומרם בסנהדרין (ק"י ב') שביק רבי עקיבא חסידותיה, ועיין בחיבורי טל חיים (סימן כ"ב) ע"ש. ועיין ברכות (נ"ז ב'): "הרואה בן עזאי בחלומו יצפה לחסידות", וכן ראיתי במסכת אבות דרבי נתן (פ"מ הי"ב) ע"ש, אבל מצאתי גירסה נפלאה לרב נסים גאון ז"ל בספר המפתח לברכות שם שכך גרס: "הרואה רבי עקיבא בחלומו יצפה לחסידות", ופירש על פי ההיא דסנהדרין (ק"י

א. בענין גירסת השאילתות אך יתיישבו הדברים עם ההיא דכתובות דשם מבואר דמיד הלך לשיבה וכאן מבואר דהלך לעבוד שלש שנים ושאר תמיהות - ביארנו במקום אחר בס"ד, ועיין בזה לגאון רד"ל בהקדמתו לפרקי רבי אליעזר (ד"א ע"א), ולגאון נצי"ב ז"ל בהעמק שאילה על ספר השאילתות (שם), ובנוסח דברי התלמוד דשבת הללו המועתקים במדרש הגדול (פרשת קדושים), ובספר המוסר של ר"י ק' עקנ"ז ז"ל (דף י"ב) לא נזכר פרט זה, ועיין בספר בשולי גליוני שבת (שם) ואכמ"ל ועוד יתבאר בעזר האל ויושעתו.

וכמשנ"ת, ועיין לקמיה שהוספנו עוד לבאר מדוע תואר רבי עקיבא חסיד.

אי נמי תואר צנוע שאמרו על רבי עקיבא, יובן היטב בס"ד עם אומרם במסכת ברכות (ס"ב א'): "ההוא ספדנא דנחית קמיה דרב נחמן אמר האי צנוע באורחותיו הוה, אמר ליה רב נחמן את עיילת בהדיה לבית הכסא וידעת אי צנוע אי לא, דתניא אין קורין צנוע אלא למי שצנוע בבית הכסא וכו', תנו רבנן איזהו צנוע זה הנפנה כלילה כדרך שנפנה ביום וכו', ומבואר דתואר צנוע להזהיר בצניעות בבית הכסא נאמר, ועיין גם בעבודה זרה (מ"ז ב'), וכזאת תראה בברכות (ח' ב'): "צנועין בבית הכסא, צנועין בדבר אחר (תשמיש)", ובעירובין (ק' ב'): "צניעות מחתול עריות מיונה", ופירש רש"י ז"ל: "צניעות מחתול שאינו מטיל רעי בפני אדם ומכסה צואתו, עריות מיונה שאינו נזקק אלא לבת זוגו", הרי שמבואר דתואר צנוע נופל על הזהיר בבית הכסא ודוק היטב.

ואבן רבי עקיבא היה זהיר בכזאת, כאומרם שם בברכות (ס"ב א'): "תניא אמר רבי עקיבא פעם אחת נכנסתי אחר רבי יהושע לבית הכסא ולמדתי ממנו שלשה דברים, למדתי שאין נפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום, ולמדתי שאין נפרעין מעומד אלא מיושב, ולמדתי שאין מקנחין בימין אלא בשמאל, אמר לו בן עזאי עד כאן העזת פניך ברכך אמר ליה תורה היא וללמוד אני צריך, תניא בן עזאי אומר פעם אחת נכנסתי אחר רבי עקיבא לבית הכסא ולמדתי ממנו שלשה דברים, למדתי שאין נפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום, ולמדתי שאין נפרעין מעומד אלא מיושב, ולמדתי שאין מקנחין בימין אלא בשמאל, אמר לו רבי יהודה עד כאן העזת פניך ברכך אמר לו תורה היא וללמוד אני צריך", וכן הוא

ובזה מפרש אני לעצמי מה שמצאתי בספר המופלא יחוסי תנאים ואמוראים (ערך רבי ישכב הסופר דף תש"ג) שבשעה שנהרג רבי ישכב הסופר על קדוש ה' היה רבי עקיבא קורא עליו הושיעה ה' כי גמר חסיד שהיה משארית החסידים", דרבי עקיבא אפטר עליו ממידתו שלו עצמו דוקא, דחכם מה שהוא הוא אומר, ולכן רבי עקיבא קרא על רבי ישכב "חסיד", ומעניין הדבר שאף רבי ישכב הסופר על עצמו קרא תואר זה כאומרם במדרש "אלה אזכרה" הנדפס בספר אוצר המדרשים: "ואחריו הוציאו את רבי ישכב הסופר [להריגה] וכו' אמר לו קיסר זקן בן כמה שנים אתה, אמר לו היום בן תשעים שנה אנכי, ועד לא יצאתי ממעי אמי היתה גזירה מאת הקב"ה למסור אותי ואת חבירי בידך כדי לתבוע דמינו מידך, אמר לו קיסר וכי יש עולם שני אמר לו הן, ואתה אוי לך ואוי לבשתך כשיפרע דם חסידיו מידך", דוק והבן היטב.

ומבואר במסכת שבת (ק"כ א') דתואר חסיד אינו נופל אלא על מי שמוותר מממונו שלו לאחרים עיין שם בדברי רש"י ז"ל, והארכנו ביסוד ענין זה וביסוסו במקומו ולפי שעה עיין בחיבורי זכות יצחק ח"א (ס"ס כ"א) ע"ש. [ובזה יש לפרש ההיא דתנן במסכת כריתות (כ"ו א') אשם חסידים ע"ש].

והנה במסכת עבודה זרה (י' סע"ב) אמרו: "כי קא שדו ליה לקטיעה בר שלום אמר כל נכסאי לרבי עקיבא וחביריו. יצא רבי עקיבא ודרש והיה לאהרן ולבניו מחצה לאהרן ומחצה לבניו", הרי שעם שקטיעה בר שלום פקד שכל ממנו יהיה לרבי עקיבא וחביריו ויכול היה רבי עקיבא לחלוק כרצונו וליטול לעצמו רובו ככולו, עם כל דא חילק מחצה על מחצה, והיינו מוותר ממנו שלו לאחרים וזהו חסיד

מיונה", ורבינו חננאל ז"ל עירובין שם פירש שחתול אינו בועל אלא במקום הסתר, ועיין בערוך (ערך צנע) ודוק.

ובמקום אחר ביארנו בארוכה בס"ד שיש שיטות לחז"ל שבתואר "חסיד" מתארים מי שהוא נקי מכל חשש עריות, כההיא דיומא (ל"ה ב'): "כיון שבא לידו דבר עבירה פעם ראשונה ושניה ואינו חוטא שוב אינו חוטא שנאמר רגלי חסידיו ישמור", והיינו חטא דעריות כאשר הכרחנו בחיבורי זכות יצחק ח"א (ס"ס ל"ב), ועיין בחיבורי יגדיל תורה ח"א (ס"ס ע"א) ושם נסמך, ולכן אמר רגלי חסידיו דתואר חסיד מבואר אצלינו בס"ד דנופל על הנקי מעריות (לשיטת התלמוד והמדרש), ולכן התואר של יוסף בן יעקב אבינו ע"ה הוא ראש לחסידים כאומרם להדיא בפתיחה למדרש אסתר רבה (סימן י'), ובילקוט שמעוני (שלח רמז תרש"מ, ולא יוב רמז תתק"ז) יוסף תפס את החסידות, ובירושלמי כתובות (פ"א סה"ח ד"ז ע"א): "אפילו חסיד שבחסידים אין ממנין אותו אפטורופוס לעריות", ובזה תבין עומק דברי התלמוד במועד קטן (י"ז א') בההוא מרבנן דסנו שומעניה דנחשד בזנות (וכמ"ש התוספות שם) שלא הצליחו לקברו במערתא דחסיד, כי חסידים הם הנקיים מחשש עריות, ומה לההוא אצלם, ועיין מהרש"א נדה (י"ד א') דחסיד לא מיקרי אלא הנצול מהרהור עבירה, ועיין בפירוש היקר "אשמורה בלילה" על ספר הסליחות (סימן כ"ג ואילך, ובפרט בסימן כ"ו), והארכנו במקום אחר בביסוס הדבר עם ראיות חלוטות בס"ד, ומינה נמי לרבי עקיבא שקראוהו ותיארוהו חסיד אחר שהיה מושלם בהא וכאשר ביארנו בס"ד.

ויש להוסיף בה דברים כי מבואר אצלינו בארוכה בחיבורי דרופתקי דאורייתא

בירושלמי ברכות (שם). ומינה נמי לכן עזאי שהיה זהיר בזה והזהיר על ענינים אלו כמו שאמרו שם: "אמר רב יהודה אמר רב לעולם ינהיג אדם את עצמו שחרית וערבית כדי שלא יהא צריך להתרחק, תניא נמי הכי בן עזאי אומר השכם וצא הערב וצא כדי שלא תתרחק משמש ושב ואל תשב ותמשמש", וזו כמדתו של רבי עקיבא רבו וחמיו ודוק.

ונראה בס"ד לבאר באופן נוסף, והוא דתואר צנוע מפורש על הנקי מכל שייכות ושמץ משהו מענין עריות ואביזרה, וקדוש וטהור בענינים שבינו לבינה, ואם באנו להאריך בראיות אין אנו גומרים וכל התלמוד מלא מזה עיין בבא בתרא (נ"ח א'), ועוד עיין ברכות (ח' ב'), ושבט (נ"ג ב', ושם פ' א', ושם ק"ג ב', ושם ק"מ ב'), ויומא (נ"ד א'), ומגילה (י' ב'), וכתובות (ב' ב' וג' א', וצ"ו א'), וסוטה (י' ב'), ובבא מציעא (ע"א א' ופ"ז א'), וסנהדרין (כ"א א') ועוד,

ומי לנו נקי קדוש וטהור בזה כתנא רבי עקיבא, וכמפורש במסכת אבות דרבי נתן (פט"ז ה"ב): "רבי עקיבא כשהלך אצל שלטון אחד ושגר לו שתי נשים יפות רחצום וסכום וקשטום ככלות, והיו מתנפלות עליו כל הלילה זאת אומרת חזור אצלי, וזאת אומרת חזור אצלי, והיה יושב ביניהם ומרקק ולא פנה אליהן וכו'", וכענין זה היה לרבי עקיבא פעם נוספת עם אשתו של טורנוסרופוס הרשע וכאמרם בנדרים (נ' ב') עיין שם במיוחס לרש"י ור"ן ותוספות שם, ולכן נקרא רבי עקיבא צנוע ומעלי ודוק היטב

ומענין הדבר שראיתי והתבוננתי דצניעות בבית הכסא מיישך שייכא לצניעות בדבר אחר, כההיא דברכות דלעיל "צנועין בבית הכסא, צנועין בדבר אחר (תשמיש)", ובעירובין (ק' ב'): "צניעות מחתול עריות

נפלא בענין מה שאמר רבי עקיבא מי יתן לי תלמיד חכם וכו', שגילה המלאך הדובר במרן ז"ל ונדפס בספר מגיד מישרים (פרשת מטות מסעי) עיין שם נפלאות מתורת ה'.

ובעניות נעלם ממני ודאות שלו שכתב שבזמן שהיה רבי עקיבא עם הארץ ודאי היה עובר על דברי חכמים, דזו מנין, והרי כבר בראש דברינו הבאנו דברי רבינו תם ז"ל שכתב דאף בזמן שהיה רבי עקיבא עם הארץ מכל מקום שומר מצוות היה, וכנ"ל.

ומצאתי בס"ד לרבינו הגדול הרמב"ן ז"ל בספר תורת האדם (שער הגמול דף ע"ה) שכתב: "אמרו [מנחות כ"ט ב'] ברבי עקיבא שהראהו הקב"ה למשה רבינו במראות הנבואה ואמר לפניו רבונו של עולם הראיתני תורתו הראני שכרו, ראה שחוחכין בשרו במקולין אמר לפניו רבונו של עולם זו תורה וזו שכרה, אמר לו שתוק כך עלה במחשבה לפני, רצו חכמים לומר שאין מיתתו של רבי עקיבא ביסורים הללו ראויה אליו לנכות ממנו מיעוט מעשים רעים לפי שהיה צדיק גמור כל ימיו, אלא שהענין נעלם וכך עלה במחשבת בעלי המחשבות יתברך חפצו ורצונו" עכ"ל, ובריא לי דהרמב"ן ז"ל בלשונו הטהורה "שהיה רבי עקיבא צדיק גמור כל ימיו", בא לומר דאף בארבעים שנה ראשונות שהיה אז רבי עקיבא עם הארץ עם כל זה צדיק גמור היה ודוק. [ובגוף דברי הרמב"ן יש לעיין מגוף דברי רבי עקיבא עצמו שאמר לרבו רבי אליעזר לימדתנו רבינו כי אין צדיק בארץ וגו' בסנהדרין (ק"א א'), ועיין בה].

שכח תאמר שהרי הגאון בעל הלכות קטנות ז"ל דקדק בלשונו לומר שרבי עקיבא באותו זמן עובר על דברי חכמים היה, דהיינו על מילי דרבנן, ואילו רבינו תם ז"ל יש לומר

ח"ב (סימן ה' דף ס') דגזל ועריות בני חדא ביקתא נינהו, ומאן דעביד הא עביד הא, ומאן דשלם בהא שלם בהא, ומקרא מלא הוא בספר תהלים (נ' י"ח): "אם ראית גנב ותרץ עמו ועם מנאפים חלקך", וכאן אביא רק דוגמה נפלאה והיא ביומא (ע"ה א'): "חד אמר כל הנותן עינו בכוסו כל עריות דומות עליו כמישור, וחד אמר כל הנותן עינו בכוסו כל העולם דומה עליו כמישור", ופירש רש"י: "כל העולם דומה עליו כמישור ממון אחרים דומה לו היתר", ועיין בחיבורי וזאת ליהודה (סימן כ"ו דף קט"ז), וכבר הראנו לעיל שתואר חסיד ניתן לנקי בתאות הממון, והראנו לעיל שהיה רבי עקיבא נקי ושלם ביחס לממון הזולת, וכן בפרט זה וכנ"ל, ולכן נקרא חסיד ודוק היטב.

ופשיטא דאין לטעון על דברינו אלו דאין למדים מן המאוחר למוקדם, שהרי כל הני עובדות היו אחר שנשא רבי עקיבא את רחל, דליתא, כי מכל מקום מדות אלו היו ברבי עקיבא כבר בעבר, ונתגלו ויצאו לפועל לעיני כל אחר כך, וז"פ.

וראיתי בשו"ת הלכות קטנות ח"ב (סימן רי"ב) שנשאל על מי שיצא עליו שם רע בילדותו מהו, כגון ריש לקיש ששב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו וראה כל העם את מעשהו הטוב, ומן הקצה הפך כושי עורו זה משובח וטוב, ואמרו רז"ל במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד, ורבי עקיבא אמר כשהייתי עם הארץ אם ראיתי תלמיד חכם אנשכנו כחמור, וירד לפני התיבה ואמר אבינו מלכנו ונענה, ונהי דרבי עקיבא היה צנוע ומעלי כשהיה עם הארץ, אבל בהיותו עם הארץ ודאי היה עובר על דברי חכמים וכשחזר ונתגדל בתורה היו מתכבדין בו, ואשריו ואשרי חלקו" עכ"ל. [ועיין ביאור

תורת כהנים ולמדה" וכו', ומבואר דעד גיל ארבעים לא היה יודע רבי עקיבא ברכת המזון, אבל בנוסח דמסכת אבות דרבי נתן דידן (שם) לא נזכר פרט זה שלא היה יודע רבי עקיבא ברכת המזון ע"ש.

ועוד הביא שם במדרש הגדול (דף ע') מדרש ממקור אחר, שלפי שעה עלום מאתנו, וכך כתוב שם: "היה רבי עקיבא רועה צאנו של בן כלבא שבוע, והיה צנוע בדרכיו, כיון שראתה אותו רחל בתו של בן כלבא שבוע אמרה לו בוא והשבע לי שתקרא בתורה, נשבע לה, כיון שנשבע לה עמדה ונתקדשה לו שלא דעת אביה ושלא מדעת אמה. לימים בא אחד מגדולי הדור לארס אותה, אמרה מקודשת אני, אמרו לה למי, אמרה להם לעקיבא, מה עשה אביה עמד וגירשה ממנו הלכה וישבה אצל זקינה אחת אמו של רבי עקיבא, והיו שכנותיה מביאות לה מלאכה בחשאי כדי שלא תתבייש, שהיא מגדולי הדור, ומאותו שכר היתה מתפרנסת והשאר היתה משלחת לביתו של רבי עקיבא, והיה חגיגר אחד בשכונתה והיה מצטער ואומר ראו שוטה זו שהיא בת עשירים שהלבין ראשה והיא יושבת ומשמרת עצמה לרועה אחד שאינו מכיר אפילו ברכת המזון והוא הלך ללמוד תורה. בן ארבעים שנה היה רבי עקיבא כשהלך ללמוד תורה, ולסוף ארבע עשרה שנה לימד תורה ברבים, ובא עמו כמה אלפים זוגות תלמידים, כיון ששמעו כל גדולי ירושלים שבא חכם גדול יצאו כולם לקראתו בשמחה יתירה, כיון שישבו בישיבה בא בן כלבא שבוע וכפף עצמו לפניו כתלמיד לפני רבו, אמר לו רבי שאלה אחת יש לי לשאול, אמר לו שאל, אמר לו יש לי בת שהכעיסה אותי מכמה שנים וגירשתיה מביתי ונשבעתי שלא אפרנס אותה, ואמרו לי שהיא מצטרפת ביותר רעבה וצמאה

דקאי על מצוות דאורייתא - הא ליתא, דאם כן אדמייתי בעל הלכות קטנות מרבי עקיבא ליתי מכל אדם דאינם נזהרים במילי דרבנן וכאשר כתב הרב המגיד ז"ל הלכות אישות (פ"א ה"ד), ועיין בזה בחיבורי הנכחי לקמן (סימן ל"ה ד"ה ובס"ד), ולא רפרף אדם מעולם שיהיו חזנים וכיוצא בזה, מה גם דאין לשון רבינו תם ז"ל ולא לשון הרב בעל הלכות קטנות ז"ל נוטים לחילוק זה, ועיין.

ולרבינו הריטב"א ז"ל בחידושיו לכתובות שם ראיתי שכתב על קושיית בעלי התוספות: "ויש לומר שזהו קודם לכן אבל אחרי כן חזר למוטב שהיה צנוע ומעלי, ואחרי כן קבע עצמו לתורה כדאיתא הכא", ולא ידעתי מדוע לא ניחא ליה בדברי בעלי התוספות ז"ל, ומה גם שלכאורה תירוצו זה אינו עולה עם דברי רביה דרביה הרמב"ן ז"ל דלעיל "דהיה רבי עקיבא צדיק גמור כל ימיו", ועיין. [ירושתי"ו תש"ל, ובתוספות בהמשך השנים ת"ל].

* * *

והנה בהמשך השנים מאז שכתבתי המאמר הנ"ל, מצאתי עוד דברים בענין זה, הראשון לחד מן קמאי רבי דוד מארץ עדן ז"ל בספרו הנפלא מדרש הגדול שמות (ד' י"ג דף ס"ז ואילך) ושם הובא מאבות דרבי נתן (פ"ו ה"ב): "אמרו עליו על רבי עקיבא שהיה בן ארבעים שנה ולא למד כלום, וכיון שנשא בת בן כלבא שבוע אמרה לו לך ללמוד תורה בירושלים, אמר לה בן ארבעים שנה אני ומה תעלה בידי וכו', מיד הלך רבי עקיבא ובנו אצל מלמד תינוקות אמרו לו למדנו תורה היה אוחו בראש הלוח ובנו אחז בראש הלוח כתב להן אלף בית ולמדם, אלף תיו ולמדם ברכת המזון ולמדה

לרבן יוחנן בן זכאי ורבי עקיבא חטאת נעורים", ועוד עיין שם (הקדמה ל"ד ול"ח), ועוד לרבינו האריז"ל בספרו (דף ק"א ע"א) ואכמ"ל.

עוד ראיתי לרבינו מהרש"א ז"ל בחידושי אגדה לכתובות (ס"ב ב') שכבר ביאר תואר "צנוע" דרבי עקיבא עם מאמרם בברכות (ס"ב ב') אין קורין צנוע אלא למי שצנוע בבית הכסא ועיין שם שהאריך בדברים מתוקים, ועוד עיין לו בחידושי אגדה לברכות שם בזה, ואנו הוספנו הרבה וכמשנ"ת בס"ד.

* * *

הבאנו לעיל דברות חז"ל במסכת ברכות (נ"ז ב'): "הרואה בן עזאי בחלמו יצפה לחסידות", וכן מצאתי במסכת אבות דרבי נתן (פ"מ ה"ב) ע"ש, וראה נא ראה במסכת חגיגה (י"ד ב'): "תנו רבנן ארבעה נכנסו בפרדס ואלו הן בן עזאי, ובן זומא, אחר, ורבי עקיבא וכו', בן עזאי הציץ ומת עליו הכתוב אומר יקר בעיני ה' המותה לחסידיו", ושוב מבואר דבן עזאי נקרא חסיד, וכן כתב רבינו האריז"ל (שם הקדמה ל"ד) שבן עזאי איש חסד היה וזו לשונו הטהורה: "שמאי הזקן על ידי קפדנותו שבאו לידו כמה גרים ולא קבלם להתגייר לכן נתגלגל בשמעון בן עזאי שלא נשא אשה ועל ידי עסקו בתורה היה בורא נפשות לגרים כמו שהיה עושה אברהם איש החסד", והדבר מפליא דרשת בן עזאי עצמו על האי קרא, וכדאיתא במדרש בראשית רבה (פס"ב ס"ב): "בן עזאי אומר יקר בעיני ה' המותה לחסידיו ואימתי הקב"ה מראה להם שכרן שהוא מתוקן להם סמוך למיתתן הדא הוא דכתיב המותה לחסידיו לפיכך ותשחק ליום אחרון".

והנה בתלמוד ירושלמי מסכת סוטה (פ"א ה"ב ד"ד ע"א) אמרו: "ובן עזאי נשא אשה

ונתגוללו רחמי עליה, ועכשיו התיר לי שבועתי שאחזירנה לביתי, אמר לו רבי עקיבא ומה טיבה, אמר לו היה לי רועה אחד, בור ועם הארץ מטומטם גוי לכל דבריו, אינו יודע לברך ברכת המזון עמדה וקדשה עצמה לו, אמר לו רבי עקיבא אלו היה יודע מקרא ומשנה מה היית עושה לו, אמר לו אילו היה יודע ברכת המזון לבדה הייתי נותן לו חצי ממוני, אמר לו רבי עקיבא אני הוא עקיבא חתנך, מיד עמד ונשקו על ראשו ונתן שבת והודיה לקב"ה", עד כאן.

ולפי מקור זה לכאורה לא היה רבי עקיבא בזמן היותו עם הארץ מקיים מצוות, וכמו שאמרו עליו ההוא חגיר וכלבא שבוע, וזה כסברת הריטב"א ובעל הלכות קטנות ז"ל ולא כרבינו תם והרא"ש ז"ל, אבל אינו מוכרח כי יש לומר שכך הם כלבא שבוע ואותו חגיר סברו, לפי שלא הכירו את רבי עקיבא, אבל לפי האמת היה זהיר בקיום המצוות וכאשר כתב רבינו תם ז"ל, ועיין.

ובמקום אחר ביארנו דדרגת "עם הארץ" היותר גדולה בפי חז"ל, היתה כל שאינו יודע לברך "ברכת המזון", ועיין ויקרא רבה (פ"ט ס"ג) בעובדא דרבי ינאי, ובמדרש הגדול שמות (דף ס"ח שורה י"ג, ודף ע' שורה ב' ושורה י"ב), ובספר הזהר הקדוש ח"ב (דקס"ו ע"א), ועיין היטב ברכות (מ"ז ב'). [עוד צריך אתה לדעת שיש להתייחס בזהירות למדרשים עלומים המובאים במדרשי ארץ תימן כידוע].

וראיתי עוד בדברי רבינו האריז"ל בשער הגלגולים (הקדמה ל"ו דף רפ"ב) שכתב: "רבי עקיבא היה אומר מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור ומזה תקיש לכמה דברים אחרים שהיו בו בהיותו עם הארץ, עם שאמרו שהוא צנוע ומעלי, עם כל זה בהכרח שהיו

מלמד שהיו רבי עקיבא ובן עזאי טרשים כזור הזה, ועל ידי שציערו עצמן על תלמוד תורה פתח להם הקב"ה פתח לתורה, ודברים שאין יכלו לעמוד בהם בית שמאי ובית הלל לאיסור והיתור, עמד בן עזאי ופירשם שנאמר בחלמיש שלח ידו, ודברים שהיו סתומים בעולם עמד רבי עקיבא ופירשם שנאמר מבכי נהרות חבש ותעלומה יוצא אור מלמד שראתה עינו של רבי עקיבא במרכבה כדרך שראתה עינו של יחזקאל הנביא לכך נאמר ההופכי הצור אגם מים, והבן היטב. [ומענין הדבר שפסוק זה "מבכי נהרות חבש ותעלומה יוצא אור" שדרשהו במדרש הלל על רבי עקיבא כנ"ל, מצאתי בס"ד שגם במסכת אבות דרבי נתן (פ"ו ה"ב) דרשו פסוק זה על רבי עקיבא: "אמר רבי טרפון עקיבא עליך הכתוב אומר מבכי נהרות חבש ותעלומה יוציא אור דברים המסותרים מבני אדם הוציאם רבי עקיבא לאורה" ודוק].

והנה עם דברות רז"ל במדרש הלל דלעיל מה יאירו ומה ימתקו דברות רבותינו רבי עקיבא ובן עזאי עצמם במדרש בראשית רבה (פפ"א ס"ב): "אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה בן עזאי ורבי עקיבא, בן עזאי אומר אם נבלת עצמך בדברי תורה סופך להתנשא בהם, ואם זמות יד לפה אם נזדממו אחריך דברים יד לפה חד ידע תרין לא ידעין, רבי עקיבא אמר מי גרם לך להתנבל בדברי תורה על ידי שנשאת את עצמך בהון" דוק והבן היטב.

אחר שביארנו דהתואר "חסיד", נופל על רבי עקיבא וחתנו בן עזאי, מה ימתקו דברותיהם שלהם עצמם במדרש תהלים (פס"ה ס"ד): "בן עזאי ורבי עקיבא, חד מנהון אמר מי שהוא גומל חסדים יהא מבושר שתהא תפלתו נשמעת, שנאמר זרעו לכם לצדקה מה כתיב אחריו ועת לדרוש את ה', שהוא מתפלל לפני

מימיו, אית דבעי מימר נתחמם, ואית דבעי מימר בעל ופירש, אית דבעי מימר סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם". וכן הוא במדרש רבה במדבר (פ"ט ס"י) ע"ש, הרי שבן עזאי ראה קרי, וקבלנו מחכמי לבב דעניין זה שייך במיוחד ובמסויים למי שהוא חסיד, ואסמכוהו על קרא יקר [אותיות קרי] בעיני ה' המותה לחסידיו, וזו לשון הגאון שר התורה אדמו"ר רבי צדוק הכהן ז"ל מלובלין בספרו צדקת הצדיק (אות ק"ב): "שבת (קכ"ז ב') במעשה דאותו חסיד שראה קרי, לא בחנם נקרא שם בשם אותו חסיד, וגם בעירובין (י"ה ב') אמרו אדם הראשון חסיד גדול היה כו' בש"ז דחזא לאונסו, ודייקא לחסיד השי"ת מזמין זה להוציא יקר מזולל [יקר אותיות קרי] כידוע מהאריז"ל ע"ש, ועוד עיין לרבי צדוק הכהן ז"ל שם (אות רמ"ג), ובספרו ישראל קדושים (סימן י'), ובספרו לקוטי אמרים (בענין שמשון, ושם בהדרן לסיום הש"ס) ואכמ"ל.

ולפי זה דבן עזאי עצמו חסיד היה, כאומרם שהרואה בן עזאי בחלומו יצפה לחסידות, וגם מתבאר שהיה צנוע בבית הכסא כנ"ל, יובן היטב מדוע רבי עקיבא החסיד והצנוע לקחו לחתן לבתו (ככתובות ס"ג א') כי הם בני חדא ביקתא נינהו, ומישך שייך אהרדי, שוב מצאתי לרבינו האריז"ל (שם הקדמה דף רס"ז) שכתב: "רבי עקיבא ובן עזאי היו בוראים נפשות הגרים כי שניהם קרובים להיותם וכו', ומצד קורבה זו לקח בן עזאי בתו של רבי עקיבא וכו', ומצד זה יש לבן עזאי קורבה עם רבי עקיבא תמיד וכו' ובבחינה זו היו רבי עקיבא ובן עזאי מעולים על כל חכמי דורם" ע"ש.

עוד דבר פלא מצאתי בס"ד במדרש הלל (נדפס באוצר המדרשים): "ההופכי הצור אגם מים,

משום בטול תורה ומשום בטול פריה ורביה, ומאן דתני לחשה שלא יהו תלמידי חכמים מצויים אצל נשותיהם כתרנגולים". הרי שרבי עקיבא מכל תלמידיו הגדולים רבי מאיר ורבי יהודה ורבי שמעון ורבי יוסי וכו' כיבמות (ס"ב ב') רק לתלמידו בן עזאי מסר דבר זה, שומע אני בזה את האמור לעיל על הקרבה היתירה ביניהם בין החותן לבין חתנו ודוק.

ובאמת יש להבין מדוע דוקא בן עזאי הוא ששנאה לתלמידים בשוק. ונראה לי בס"ד דבן עזאי לפי מידתו דוקא הוא שהיה צריך לשנותה לתלמידים בשוק, שהרי משמת בן עזאי בטלו השקדנים כדתנן להדיא בשלהי סוטה, ועיין היטב לשון רש"י קידושין (מ"ט ב'), והוא גם לא נשא אשה באומרו נפשי חשקה בתורה ואפשר לעולם שיתקיים על ידי אחרים כדאיתא ביבמות (ס"ג סע"ב), ולפיכך בן עזאי השקדן היה לו לחשוש לביטול תורה של התלמידים, והוא גם שאמר שיכול העולם להתקיים על ידי אחרים היה לו לחשוש לביטול פריה ורביה של התלמידים, ולפיכך דוקא הוא שנאה להלכה זו לתלמידיו בשוק ודוק היטב.

הקב"ה והוא נענה, ואחרינא [בן עזאי] אמר איני מבטל דברי רבי אלא כמוסיף על דבריו מהו שכתוב אלהים ברב חסדך מיד ענני באמת ישעך", דוק והבן היטב.

ודע דמצאתי בס"ד עוד השוואה בין רבי עקיבא וחתנו בן עזאי, והיא לפי מסורת בני ארץ ישראל דבן עזאי היה מעשרה הרוגי מלכות כאומרים במדרש איכה רבה (פ"ב ס"ד) ומדרש תהלים (פ"ט ס"ג), ובזה אני מבין היטב דברי בן עזאי עצמו בתוספתא דמסכת ברכות (פ"ו ה"א): "בכל נפשך אפילו נוטל את נפשך וכן הוא אומר עליך הורגנו כל היום, דבר אחר בכל נפשך בכל נפש ונפש שברא בך, בן עזאי אומר תן נפשך על מצותיו", והיה בן עזאי נאה דורש ונאה מקיים ודוק היטב.

ובמסכת ברכות (כ"ב א'): "תנו רבנן בעל קרי שנחנו עליו תשעה קבין מים טהור, נחום איש גם זו לחשה לרבי עקיבא, ורבי עקיבא לחשה לבן עזאי, ובן עזאי יצא ושנאה לתלמידיו בשוק, פליגי בה תרי אמוראי במערבא רבי יוסי בר אבין ורבי יוסי בר זבידא, חד תני שנאה, וחד תני לחשה מאן דתני שנאה